

Pedagogická
fakulta
Faculty
of Education

Jihočeská univerzita
v Českých Budějovicích
University of South Bohemia
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Otázky slovanské vzájemnosti ve vztahu
Boženy Němcové a V. D. Lambla
(korespondence a souvislosti)

Vypracovala: Petra Cínová
Vedoucí práce: prof. PhDr. Miloš Zelenka, DrSc.

České Budějovice 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem svoji bakalářskou práci vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejich internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 20. dubna 2013

.....
Petra Cínová

Poděkování:

Děkuji prof. PhDr. Miloši Zelenkovi, Dr.Sc. za odborné vedení, cenné rady, ochotu a pomoc při vypracovávání mé bakalářské práce.

Anotace

Otázky slovanské vzájemnosti ve vztahu Boženy Němcové a V. D. Lambla (korespondence a souvislosti)

Autorka se bude ve své bakalářské práci zabývat především životem spisovatelky Boženy Němcové a Viléma Dušana Lambla s ohlédnutím na jejich společné cesty na Slovensko, vedoucí ke vzájemnému sblížení. Dále se bude věnovat otázce slovanské vzájemnosti, jež se v mnohých dílech těchto autorů odráží, při čemž bude vycházet především z jejich vzájemné korespondence.

Abstract

The issue of Slavic reciprocity in relation to Božena Němcova and V. D. Lambl (correspondence and context)

In this thesis the author will be dealing mainly with the life of the writer Božena Němcová and Vilém Dušan Lambl regarding their shared journeys to Slovakia, leading to mutual rapprochement. It will further address the issue of Slavic reciprocity, which is reflected in many works of these authors, based primarily on their mutual correspondence.

OBSAH

1	ÚVOD	6
2	CHARAKTERISTIKA DOBY	8
3	BOŽENA NĚMCOVÁ	12
3.1	Rodiče Boženy Němcové	12
3.2	Dětství a mládí Boženy Němcové	15
3.3	Muži a sňatek	16
3.4	Osudy jejích čtyř dětí	18
3.5	První pokusy literární	20
3.6	Čím nám je Babička	22
4	VILÉM DUŠAN LAMBL	25
4.1	Slovanské uvědomění	25
4.2	Jeho tvorba	26
5	VZTAH B. NĚMCOVÉ A V. D. LAMBLA	28
6	BOŽENA NĚMCOVÁ A SLOVENSKO	31
6.1	Čtyři cesty na Slovensko	31
6.2	Zájem o folklór	33
6.3	Česko-slovenský poměr	35
7	LAMBL A SLOVENSKO	39
7.1	Putování po Slovensku	39
7.2	Přínos pro česko-slovenský rozvoj	43
8	SLOVNÍČEK SLOVENSKÝ	45
9	JAN HELCELET	48
9.1	Osobnost Jana Helceleta	48
9.2	Helcelet a Slovensko	50
10	VZTAH J. HELCELETA A B. NĚMCOVÉ	52
11	ZÁVĚR	54
12	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	56

1 ÚVOD

Tématem této bakalářské práce jsou *Otázky slovanské vzájemnosti ve vztahu Boženy Němcové a Viléma Dušana Lambla*, při čemž se především vychází z bohaté korespondence a souvislostí. Volba tohoto tématu nebyla nikterak složitá. Spisovatelku Boženu Němcovou ve všech směrech zcela obdivuji a oblast Slovenska se zdála býti v tomto spojení velmi vhodnou nejen z důvodu častého opomínání, ale také z důvodu jistého sblížení s Vilémem Dušanem Lamblem. Tyto významné osobnosti spojovala nejen touha po cestování na Slovensku, ale zároveň byly za jedno v pohledu na otázky týkajících se slovanské vzájemnosti.

Celý text se skládá celkem z devíti kapitol, které jsou dále rozděleny do několika podkapitol. V úvodní části se zabýváme charakteristickou dobou, abychom téma zasadili i do pozadí historického kontextu, při čemž vycházíme z informací obecně známých. Druhou velkou a podrobnější kapitolu představuje samotná postava autorky Boženy Němcové. Pozornost přitom bude věnována především jejím rodičům, jejímu dětství a školním létům. Neopomíjíme ani její sňatek, což není zcela známý úsek jejího života, dále osudy jejích dětí, její první pokusy literární a samozřejmě její nejskvostnější dílo *Babičku*. K těmto kapitolám nám budou velice přínosné publikace Mojžíry Otruby, Václava Tilleho a Josefa Poláka. Co se korespondence týče, vycházíme z vlastních dopisů Boženy Němcové, z publikace *Řeč dopisů, řeč v dopisech* Jaroslavy Janáčkové, také ze vzpomínek Sofie Podlipské a mnoha dalších přátel této spisovatelky. Na tuto část navazujeme osobností Viléma Dušana Lambla a jeho tvorbou, která byla zpracována v díle Anny Zelenkové *Medzi vzájemnosťou a nevzájemnosťou*, stejně tak jako další část této práce a tj. vztah Boženy Němcové a Viléma Dušana Lambla. Poznátky k této části jsou čerpány dále také ze vzpomínek Sofie Podlipské.

Ke kapitole Božena Němcová a Slovensko nám bude vzorem stejnojmenná publikace Bohumila Haluzického, dále *Vzťahy slovenskej a českej literatúry 19. a 20. storočia* od Karla Rosenbauma a v neposlední řadě

publikace Václava Tilleho *Božena Němcová*. V této části zmiňujeme především její čtyři cesty na Slovensko, její zájem o folklór a samozřejmě vzájemný poměr česko-slovenský. V tématu Slovenska pokračujeme dále a pozornost věnujeme cestování Viléma Dušana Lambla a jeho vztahu ke Slovensku, při čemž vycházíme především z jeho *Zápisků cestujícího po Slovensku r. 1846*. Zde zdůrazňujeme jeho stanovisko ke slovanskému hnutí a hodnotíme jeho celkový přínos pro všestranný rozvoj česko-slovenské vzájemnosti, jež je i důkazem existence *Slovníčku slovenského*, který je dalším tématem této práce. Toto „společné dílo“ Boženy Němcové a Viléma Dušana Lambla si kladlo za cíl porozumět zvláštnostem slovenštiny a dosáhnout alespoň minimálního přiblížení mezi Čechy, Moravany a Slováky. V předposlední části se zabýváme ještě postavou Jana Helceleta, předního buditele českého živlu, kterého Slovensko táhlo především svou exotickou krajinou a svou přirozeností. V této kapitole vycházíme z edice *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*, kterou vytvořil Jan Kabelík. Závěrečná část, v níž jsme využili především vzájemné korespondence, je věnována vztahu Boženy Němcové a Jana Helceleta.

2 CHARAKTERISTIKA DOBY

Konec 18. století je v českých zemích charakterizován jako vznik kapitalistických společenských vztahů, které postupně nahrazovaly přežívající vztahy feudální. Likvidace feudalismu se uskutečňovala především panovnickými reformami, jejichž vrcholem byl rok 1775. Nejvýznamnější z provedených reforem bylo zrušení nevolnictví Josefem II. roku 1781, kterým byli poddaní vyvázáni z přímé závislosti na své vrchnosti. V témže roce byl také vydán toleranční patent, který zaručoval náboženskou svobodu. Josef II. se snažil o centralizaci své říše, proto chtěl jako jednotící jazyk prosadit jazyk německý. Tím a zrušením nevolnictví však dal impulz k boji pro záchranu národních jazyků, který je u nás znám jako národní obrození.

České národní obrození byl proces probíhající v zemích Koruny české jako součásti habsburské monarchie od poslední třetiny 18. století do roku 1848. Hlavním úkolem jeho vedoucích představitelů bylo pozdvihnout český jazyk opět na úroveň vzdělanců a motivovat obyvatele českých zemí k národní uvědomělosti. Podmíněno bylo také reformou Marie Terezie, která zavedla povinnou školní docházku.

Doba národního obrození je charakteristická třemi etapami. V první obranné fázi (1775-1805), teoreticky formulované Dobrovským, se zvýšil zájem o český jazyk, dějiny a kulturu. Datují se sem počátky českého divadla, básnictví a žurnalistiky. Jde o dobu hledání vlastenectví. Umělci a vědci hledají inspiraci v klasicismu a osvícenství. K nejvýznamnějším osobnostem této doby patří např. Gelassius Dobner, František Martin Pelcl, Josef Dobrovský, Václav Matěj Kramerius, Václav Thám, Karel Ignác Thám a mnoho dalších.

Ve druhé ofenzivní fázi (1805-1830) mluvíme o tzv. Jungmannově generaci. V této době vzniká první obrozenecký program nazvaný austroslavismus, který měl řešit problémy Slovanů v Rakouském císařství a později v Rakousku-Uhersku. K významným osobnostem této fáze patří např.

Václav Kliment Klicpera, Matěj Kopecký, Josef Jungmann, František Palacký, Pavel Josef Šafařík, Jan Kollár a František Ladislav Čelakovský.

Ve třetí vrcholné fázi (1830-1848), nazývanou generací Palackého, dochází k boji za politická práva českého národa. Jedná se tedy o vítězství národního obrození, které se již stalo celonárodním hnutím. Dále dochází k nástupu a vyvrcholení romantismu především Karla Hynka Máchy a také k počátkům realismu Boženy Němcové. Za konec národního obrození se považuje rok 1848, kdy dochází k revoluci v celé Evropě.

Velká francouzská revoluce odehrávající se ve Francii na konci 18. století je považována za klíčovou událost v dějinách demokracie. Vše začíná rokem 1789, kdy dochází k obléhání Bastily a Francie se stává konstituční monarchií. S tím nesouhlasí panovníci ostatních zemí a uzavírají pakt proti Francii, tím začínají Francouzské revoluční války. Ludvík XVI. se pokusí o útěk, ale je zadržen a později i popraven. Tyto války končí roku 1802, avšak následuje série dalších válečných konfliktů nazvaných Napoleonské války, které se uskuteční mezi léty 1803-1815. Roku 1804 se Napoleon korunuje císařem a podniká mnoho válečných tažení. Jeho vláda je charakterizována nasazováním obrovských počtů vojsk, před počátkem každého tažení dokázal důkladně naplánovat pohyby jednotlivých sborů. Napoleonské války skončily porážkou Napoleona I. v bitvě u Waterloo roku 1815 a druhou pařížskou mírovou smlouvou.

Další revoluce označovaná jako „Jaro národů“, vypukne roku 1848. Události těchto let představují závažný zlom v dějinách Evropy, neboť revoluční vlna, která začíná v Itálii, zasahuje téměř celou Evropu. Příčinou revolucí byla snaha podnikající buržoazie odstranit feudální přežitky. Ačkoli ve Francii byly již tyto přežitky odstraněny, byla revoluce odrazem nespokojenosti s vnitřní politickou situací. Na počátku se projevuje spolupráce liberálů a radikálů, kteří mají za cíl odstranit síly od moci. Později se projevují rozdíly v názorech a dochází k roztržkám. Za monarchie Ludvíka Filipa vládne ve Francii bohaté měšťanstvo. O svržení této monarchie usilují bonapartisté, republikáni a socialisté, kteří pořádají různé reformní bankety, na kterých šíří myšlenky o nutnosti volební reformy. Zákaz těchto banketů vyvolá nepokojnost, která vyústí ve vypuknutí

revoluce. Král prchá ze země a ve Francii je vyhlášena prozatímní vláda, později je Francie vyhlášena republikou. V červnu 1848 dochází k živelnému povstání řemeslníků a tovaryšů, kteří vyjadřují nesouhlas se zrušením národních dílen. Toto povstání je však krvavě potlačeno. V době, kdy se ve Francii připravují prezidentské volby, přichází na scénu Ludvík Napoleon Bonaparte (synovec Napoleona I.), který získává podporu veřejnosti a je zvolen prezidentem. Roku 1852 se dá prohlásit císařem Napoleonem III. a jeho způsob vlády nazývá bonapartizmem stejně jako Napoleon I. Revoluce zasáhly celou Evropu kromě Ruska a Británie a zanechaly závažné a trvalé následky. Byly odstraněny feudální výsady a rolníci byli osvobozeni, někde byly zachovány zbytky občanských práv a svobod.

Další důležitou změnou, kterou přineslo Evropě 19. století, byla průmyslová revoluce v Anglii. Tato revoluce přetvořila ekonomickou a tím i sociální a demografickou podobu Evropy. Tep doby určovala industrializace, urbanizace a jevy, které s ní souvisely. V této době vznikaly národní státy, můžeme mluvit o hospodářském vzestupu a zlepšení sociálního postavení a vzdělání lidových vrstev.

19. století bylo klasickou dobou vzniku spolků, které se měly zaměřovat na vzdělávání žen. Měly jim umožňovat stejné vzdělání, jako měli muži. Ve spojitosti těchto spolků můžeme také mluvit o hospodářském osamostatnění žen díky jejich zaměstnání. Nemalý problém byl v tom, že v 19. století nebylo vzdělání žen ze strany státu zajištěno. Mnohé české osobnosti se snažili tuto nepříznivou situaci v oblasti vzdělávání změnit. Například sama Božena Němcová byla zastáncem myšlenky, že by vzdělané ženy mohly daleko více zvýšit úroveň rodin, a tím celého českého národa. Pro Němcovou je charakteristické, že v ní není ani stínek feminismu, žena pro ni není naprosto nic méně než muž. To dokazuje i její báseň *Ženám českým*, kde říká: „*Muž má sílu, žena má srdce a děcko.*“¹

Zásluhou významných osobností začaly poté vznikat i další spolky, jako byly např. spolky ženské a spolky vzdělávací. K těm nejvýznamnějším patří např. *Americký klub dam*, *Ženský výrobní spolek český* a spolek *Minerva*.

¹ NĚMCOVÁ, B. Květy. In: *Velké osobnosti*, Vydal Zdeněk Nejedlý. Praha, Mladá fronta 1951, s. 69.

Protože většina intelektuálů této doby patřila k vlastencům, začali ženu vnímat jako matku dětí, která vychovává nejmladší vlastence. Tímto byla emancipace národní povýšena nad emancipací ženy.

Pro toto století se také užívá pojmu „století páry“, neboť se staly fenoménem této doby objevy a vynálezy. Byla to doba několika ostrých, ale krátkých bitev či válek, přičemž století završil objev psychoanalýzy a teorie relativity, rozhlasu a kinematografie, vznik odborů a družstev. 19. stoletím končí starý svět a na něj navazuje moderní doba v podobě 20. století.

3 BOŽENA NĚMCOVÁ

Tato autorka představuje symbol i patronku českého jazyka, literatury a zejména národní existence. Byla to právě Božena Němcová, která prožila život v chudobě a i s tak malým vzděláním se vypracovala ve vynikající spisovatelku. Jako jediná z obrozenských básníků – kromě Karla Hynka Máchy, Fr. Ladislava Čelakovského, Karla Havlíčka Borovského a Karla Jaromíra Erbena – psala ryzejší a bohatší češtinou. To vše lze doložit v následující myšlence samotné Boženy Němcové: *„Chybí...vyšší vzdělání u mne a pak bych mohla již nyní lepší práce vydávat, ale tak jsem musela bídně se domáhat toho, co vím, a skoro jen sama sobě děkuju. Ale co není, bude – sílu mám i vůli, proč bych zoufala – že se ještě mnohému nenaučím, co mi třeba vědět? – Zvláště cestovat musím...Poznat a popsat život Slovanů, toť můj účel, a k tomu nevyhnutelně třeba očitého přesvědčení a zkušenosti. Já musím psát, i když jsem mnohdy mrzutostí neb starostí sklíčena, jak sednu k práci, zapomenu na vše a žiju v jiném světě, ba někdy zapomněla bych na jídlo i na spaní, kdyby mi dali, ovšem jsou také dni, kde pranic nepíšu, že mám hlavu jako zabeďněnou, anebo jak nyní, když mne touha pohání pod širé nebe, kde bych se celé hodiny nejraději v zelenu válela a nic nedělala, leda se rozkošně bavila s někým, kdo mně mil.“*²

Její životní osudy počínaje narozením až po sňatek, jsou nejméně známým úsekem jejího krátkého života. Proto bude nyní pozornost věnována právě životu této významné spisovatelky.

3.1 Rodiče Boženy Němcové

Jen málokdo z nás se může pochlubit tím, že měl dvojí svatbu s toutéž ženou. To je případ rodičů Barunky Panklové. První svatba, která byla tajná, se konala před jejím narozením. Druhá již veřejná svatba byla půl roku po narození dítěte. Když byli rodiče oddáni znovu, příliš se sňatkem nechlubili. Oba totiž nechtěli upozornit na fakt, že se Barunka narodila Terezii Novotné

² TILLE, V. *Myšlenky Boženy Němcové*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 16.

za svobodna. Pankel se nikdy netajil tím, že se mu do svatby nechtělo. V té době mu bylo 25 let, měl rád pohodlí, dobré bydlo a stravu. Zprvu se vymlouval, že si Terezii vezme, až bude mít takový plat, aby ji i jejich dítě uživil. Hlavním důvodem odkládání sňatku bylo spíše hlavně to, že Pankel byl odveden na vojnu, která tenkrát trvala čtrnáct let. Aby ale Pankel zachránil Terezii před zoufalstvím, že zůstane svobodnou matkou, dal se s ní oddat tajně. Tím rozhodl i o svém příštím sňatku veřejném, neboť jako věřící katolík pokládal svůj slib u oltáře za závazný. S přímluvou svého bratra se tehdy stal panským kočím u hraběte Rudolfa von der Schulenburga, který se nedlouho před narozením Barbory oženil s proslulou vévodkyní Kateřinou Zaháňskou. Tato dáma patřila k předním zjevům nejvyšší vídeňské společnosti. Když v létě 1820 panstvo Schulenburg přesídlilo na statky vévodkyně Zaháňské do záměčku v Ratibořicích, doprovázel je Jan Pankel spolu s matkou svého dítěte. 7. srpna toho roku s ní byl oddán v českoskalickém kostele. Tak se půlroční Barunka přestěhovala s rodiči do blízkosti rodného kraje své matky a Ratibořice se staly místem jejich nejkrásnějších dětských let.

Terezie Panklová byla Češka, která se postupem času naučila obstojně německy. Johann Pankel byl Němec a ani při dobré vůli se za celý svůj život česky mluvit nenaučil. Byl o jedenáct let starší než jeho žena, měl značnou přirozenou inteligenci a i poměrně dobré obecné vědomosti. Byl družný, hovorný a měl rád společnost dobrých přátel. Dovedl si zachovat i osobní hrdost a v panské službě se z něho nikdy nestal „*panský lokaj*.“³ Terezii bylo v době narození prvního dítěte pouhých čtrnáct let, takže není divu, že na ni dolehly povinnosti matky i manželky dříve, než se mohla řádně ve světě porozhlédnout. Navíc ji přibývalo jedno dítě za druhým, tím přibývalo i starostí a mrzutostí. Dohromady porodila čtrnáct dětí, z nichž sedm zůstalo naživu. V tradici se ustálilo mínění, že Barunčina matka byla zlá a otec představoval vtělenou dobrotu. Přispěla k tomu i sama spisovatelka se zmínkou, že matka po udělení trestu žádala, aby jí dítě odprosilo a ještě poděkovalo. Nešlo však pravděpodobně o matčin výmysl, ale spíše tím vycházela z jakési rodinné tradice.

³ OTRUBA, M. *Božena Němcová*. Praha: Svobodné slovo, 1962, s. 12.

Panský svět, na jehož okraj se sňatkem dostala, omezil její rozhled a probudil v ní značnou touhu patřit mezi „lepší“ vrstvy. Z toho důvodu se mnohdy snažila zastírat svůj poklesek z mládí – nejstarší dceru Barboru, která to brzy svým dětským instinktem poznala. Na straně druhé však víme, že matka denně líbala děti před spánkem na čelo a že byla krajně obětavá a projevovala jim svou lásku skutkem. Trpělivě se také starala, aby se dcera naučila všem domácím pracím a připravila se tak na manželství. Pomýšlela přitom na její brzký sňatek v obavě, aby se tento úděl svobodné matky neopakoval i v ní. V této věci se o Barboru strachoval ještě více její otec. Svou nejstarší dceru Betty, jak ji říkal, měl upřímně rád a Barbora mu stejnou lásku celý život oplácela.

Někteří autoři vyslovili hypotézu, že Božena Němcová byla nemanželskou dcerou vévodkyně Kateřiny Zaháňské, nebo spíše její mladší sestry Dorothey von Biron. Podle nich bylo novorozeně Panklovými adoptováno, aby byl zamaskován jeho šlechtický původ. Pro tuto hypotézu svědčí nejen vzhledová a i povahová podobnost možné dcery s matkou, ale také dobrý vztah Kateřiny Zaháňské k Barboře a nepříliš dobrý vztah Terezie se svou dcerou. Tehdejší norma však osvojení Panklovými neumožňovala, takže tím argument adopce padá a naopak svědčí proti domněnkám o šlechtickém původu dítěte. Je sice pravdou, že šlechtic, jenž tehdy oplodnil dívku, se jí snažil opatřit ženicha, náhradního otce dítěte. V jiném případě jí dal finanční odškodnění – udělal ho za to hajným, kočím, písařem apod. na svém velkostatku. Toto tvrzení se však vymyká, Pankel se s Terezií Novotnou žení veřejně až půl roku po narození Barunky a nedostává za to místo kočího, neboť v jeho službách už byl mnohem dříve.

Přesto, že manželé Panklovi pocházeli ze zdravých vesnických rodů, byl tento genový základ oslaben a někdy až anulován sociálními a osobními tragédiemi jejich dětí. Pankel se na jaře roku 1850 těžce rozstonal a zemřel. Jeho smrt pak na Němcovou hluboce zapůsobila a v její představě vykrytalizoval jeho profil do podoby ušlechtilého, zkušeného a vzdělaného člověka lidového původu. Tak jej chtěla představit, jako hrdinu povídky *Urozený a neurozený* a rovněž v románu *Neveselá svatba*, kde se také chtěla

umělecky vyrovnat s postavou svého otce. Paní Terezie Panklová zemřela osamocena v bídě v Zaháni dne 4. prosince 1863 ve stáří 66 let.

3.2 Dětství a mládí Boženy Němcové

Božena Němcová se narodila 4. února 1820 ve Vídni, v devátém okresu hlavního města tehdejšího rakouského mocnářství. Jakýsi p. Herrmann Praxmarer, který dítě 5. února pokřtil v kostele u sv. Trojice v Alserstrasse, zapsal děvčátko do matriky jménem Barbora Novotná. Barborou byla po kmotře a Novotná po své matce, čtrnáctileté Janě Barboře Terezii Novotné, která přišla z českého Podkrkonoší do Vídně, kde byla zaměstnaná jako služka ve vinárně. Kvůli vysoké úmrtnosti novorozeňat v té době bývalo zvykem, že dítě bylo pokřtěno hned druhý den po narození. Toto nevítané dítě vyrostlo především v nejkrásnější českou ženu, nebylo nikdy u nás ženy krásnější nad Boženu Němcovou. Zrovna tak rozkvetla Němcová i v největší naši ženu, ženu největšího ducha a to bez konkurence: „*Paní Němcová byla vzácná paní. Ba nebyla to ani paní, byl to anděl! Třebas o půlnoci by byla vstala a cokoliv dobrého pro kohokoliv udělala. Ale vděk za to na světě neměla žádný*“⁴, vzpomíná Marie Langhammerová.

Usazení v Ratibořicích bylo pro budoucí spisovatelku osudovou změnou. Ve Vídni by vyrostla v rakouskou Němku, mezi českým lidem se z ní stávala česká dívka, přestože doma mluvili německy. Když Panklovým dětí přibývalo, přišla paní Panklová do výslužby a byla jmenována klíčnicí na zámku v Ratibořicích, kde jí byl vykázán i útulný příbytek. Lidé tomu stavení říkali na Starém Bělidle. Tady se s dětmi natrvalo usadila, otec se za rodinou dostal jen tehdy, když tam přijíždělo panstvo, a tak byl v rodině vzácným hostem. Paní Panklová trávila svůj život v touze po něm, a byl-li přítomen, v úzkosti před nastávajícím loučením. Celé dny měla spoustu práce s udržováním pořádku v zámku, kde ji často sledovala malá Barunka. Probíhala se pěšinkami rozsáhlého parku, dívala se udivenýma očima v síních a komnatách zámeckých na obrazy, sochy a nábytek.

⁴ PODLIPSKÁ, S. *Božena Němcová ve vzpomínkách*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, s. 85.

Barunka chodila do české školy v nedaleké České Skalici. Opět se objevují dohady, v kolika šla dívka do školy, zda již ve čtyřech letech či šesti. Skutečně ale začala docházku jako šestiletá od školního roku 1826/27, jak ukládal zákon. Pro školu se však stala o dva roky starší, neboť v předběžném soupisu dětí školou povinných byla evidována k roku 1824 domněle jako šestiletá. Ve skutečnosti však nedocházela do České Skalice předepsaných šest let, ale pouze čtyři. Roku 1829 z důvodu postavení skleníku na místě Pánského bělidla, byli Panklovi přestěhováni do dvora, do nehezkého tmavého bytu pod ratejnou. Se zánikem Bělidla zmizel pro Barunku i kus jejího dětského světa. Terezie Panklová se v téže době dohodla s rodinou chvalkovického úředníka, obročního Hocha, že k sobě vezmou Barunku na vychování. Měla se naučit německy, trochu šít a vařit, poznat domácí práce, zkrátka měla dostat vychování, jaké se považovalo za vhodné a dostatečné. Barunka se tedy rozloučila s Ratibořicemi i s českoskalickou školou a počátkem léta 1830 se přestěhovala na zámek do Chvalkovic. Pobyla zde necelé čtyři roky, většinou jen na neděle chodila domů. O této „školní docházce“ svědčí i pamětní deska na staré chvalkovické škole. Její trvalé umístění je zcela oprávněné, i kdyby se vztahovalo pouze na vyučování soukromé.

3.3 Muži a sňatek

Barunka při příchodu do Chvalkovic velmi brzy a rychle vyspívala, a tak s Chvalkovicemi souvisí i údobí její proměny z dítěte v dívku a v mladou ženu. Již brzy upoutávala svou krásou pozornost mužů, což jí působilo neobyčejnou radost. V prvních dívčích letech jí přicházeli do cesty muži sprostí, nevědomci i surovci. Její srdce žíznilo po ideálu, toužilo po prvním dechu lásky, ale žádný z nich její lásku neprobudil. Došlo to tak daleko, že Barunka nesměla sama vycházet z domu, neboť kolem ní bylo plno nebezpečí. Rodiče si přáli, aby se raději již provdala za muže rozšafného a poctivého.

Takový muž se skutečně našel. Byl to recipient u finanční strážě, Josef Němec, narozen roku 1803 v Bydžově. Byl to člověk ušlechtilý, na svůj stav

velmi vzdělaný. Rodičům se líbila jeho povaha i dobré jméno. Nevěsta se však sňatku do poslední chvíli vzpírala, ale matka nakonec svou vůli prosadila. Snad se obávala toho, aby její dceru nezastihl podobný osud a chtěla toto nebezpečí odvrátit sňatkem. Svatba dvaatřicetiletého Josefa Němce a sedmnáctileté Barbory se konala 12. září 1837 v českoskalickém kostele. První léta manželství znamenala pro mladou ženu něco naprosto odlišného, než co dosud žila a po čem toužila. Hned několik měsíců po svatbě, když čekala první dítě, byly konflikty mezi manželi velice ostré. Takto Němcová svěřující se na konci svého života synovi vzpomínala na počátky manželství: *„Abych ti vše povídala, čím se táta proti mně prohřešil, to není třeba, ale je toho tolik, že bych s tátou ani rok bývala, kdyby nebylo vás, že jsem si to nechtěla vzít na svědomí, abyste přišli do cizích rukou a někdy na mě nařikali.“*⁵

Němec byl často kvůli práci překládán z místa na místo a nikde se svou ženou nebyl déle než dva roky. Z Červeného Kostelce se stěhovali do Josefova, odtud brzy do Litomyšle a poté do Polné. Němcová nesla toto stěhování velice těžce, neboť putování prodělávala s dětmi již narozenými i s těmi, které ještě nosila pod srdcem. V pěti letech dala Němcová život čtyřem dětem, Hynkovi, Karlovi, Doře a Jaroslavovi. Časté mateřství ji však tělesně vyčerpávalo a brzy se ohlásily i starosti existenční, když Němcův plat zůstával při zvětšující rodině pořád stejný. Po Hynkově narození se u Němcové objevila vleklá ženská choroba, která ji pak provázela celý život a působila mnoho útrap. Poslední porod (s Jaroslavem) doslova protrpí a místo manžela jí obětavě pomáhá klempíř z Karlína Josef Branislav Mencil – horlivý vlastenec a zakladatel karlínského čtenářského spolku.

*„Věru to je největší potěšení pro nás rodiče, když vidíme tu chasu okolo sebe skákat a se veselit; a když nás nijak nermoutí; trochu zlosti si necháme rádi líbit, to jinak nemůže ani být, když dítě trochu živé je, zvlášť chlapci.“*⁶

⁵ OTRUBA, M. *Božena Němcová*. Praha: Svobodné slovo, 1962, s. 27-28.

⁶ TILLE, V. *Myšlenky Boženy Němcové*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 52.

3.4 Osudy jejích čtyř dětí

- Hynek – narozen v srpnu 1838 v Josefově, studoval na pražské reálce, zemřel 19. října 1853
- Karel – narozen v říjnu 1839 v Litomyšli, studoval dvě léta na pražské reálce, pak se stal zahradnickým učněm ve Společenské zahradě, jejímž správcem byl přítel rodiny Josef Fiala. 24. dubna 1856 odjel do Zaháně, pracoval tam ve vévodském parku (zamiloval se do Adély Panklové, sestry své matky, o čtyři roky starší, než byl sám). Od května 1858 do září 1859 pracoval v královské zahradě Sanssouci v Postupimi. 4. listopadu 1859 nastoupil v Rájci u Blanska, v září 1860 byl ve službě v Eisenbergu, od ledna 1861 pracoval v Praze. Vzkaz otce o matčině smrti z rána 21. ledna 1861 byl pro něj adresován na Klamovku. Vystřídal ještě několik působišť, od roku 1870 byl i učitelem v Táboře, posléze se stal ředitelem pomologického ústavu v Troji u Prahy. Zemřel 1901.
- Dora – narozena v červnu 1841 v Polné, pokřtěna Theodora. Matka jí s pomocí přátel platila studium francouzštiny, krátce po smrti B. N. se stala učitelkou francouzského jazyka a dívčích ručních prací v Jičíně. Chráněné písemnosti z pozůstalosti B. N. svěřovala k vydání hlavně tamnímu učiteli a řediteli školy Josefu Lelkovi. Rukopisy pak darovala do České Skalice. Zemřela 1920.
- Jaroslav – narozen v říjnu 1842, předčasný porod poškodil zdraví matky i syna. Matka se snažila podchytit proti vůli otce jeho výtvarné nadání. V létě 1859 kreslil za honorář kostely a zámky pro Památky archeologické, od dubna 1860 strávil zhruba 10 měsíců v Mnichově ve snaze studovat tam na malířské akademii, vyhnal ho odtud nedostatek finančních prostředků, ale přiučil se tam fotografování. Uchytil se ve fotografickém závodě bratří Wintrů v Praze, přitom studoval Akademii výtvarného umění a učil se anglicky. S otcem si nerozuměl. Krátce po smrti B. N. se stal váženým učitelem kreslení na Krymu. Zemřel 1902.

Když bylo Němcové 21 let, dostává se se svým mužem do Prahy. Netrvá dlouho a tato mladičká paní z venkova, která je v Praze naprosto neznámá, je zvána do nejpřednějších pražských rodin - Palackých, Šafaříků, Čelakovských, Fričů apod. Nebylo v té době nikoho, kdo by byl tak oblíben, jako byla právě Němcová. Tehdejší pražskou vlasteneckou společnost oslnila svou krásou, duchaplností a výjimečnými, brzy naplněnými tvůrčími schopnostmi.

Po určitou dobu se manželství Němcových udržovalo v přátelské formě společným zájmem o děti, ale později se do prázdného srdce, s jakým Němcová do manželství vstupovala, začali vkrádat jiní muži. Jeden z mladých nejpřednějších literátů – Nebeský, se do ní vášnivě zamiloval a Němcové imponoval svou vzdělaností, zaujetím pro věc a v neposlední řadě pomocnou rukou na cestě kupředu a výš. Plně ji zaujal i citově, a tím se v ní pod vlivem prudkého vzplanutí probouzela touha vyjádřit umělecky to, co zrovna prožívala. Později si však Nebeský uvědomil, že jeho vztah k vdané ženě se čtyřmi dětmi nemá perspektivu a Němcovou opouští. Němec vzápětí nevěru odhalí a ztropí skandál, po němž se jeho žena nervově zhroutí. Celé měsíce se vzpamatovává v péči lékaře Jana Josefa Radomila Čejky.

Situaci komplikuje stěhování roku 1843 do Domažlic, načež se usadí ve Všerubech a poté v Nymburce. Počátkem roku 1850 Josefa přeloží do Liberce, v říjnu ho pošlou až do Uher. Odluka manželů definitivně pohřbí jejich vztah. Poté se Němcová znovu zamiluje a to do profesora brněnské techniky, Jana Helceleta. S tím se však stýká jen něco málo přes rok. Dalším rozkladným činitelem manželství byl rozdíl a kontrast povah, být manželem ženy tak citlivé a romantické nebylo snadné. Němec však romantik nebyl a vliv jeho povolání se projevoval pánovitostí i v jeho soukromém životě. Později mu rakouské úřady za jeho dvacetiletou službu přiznají velmi skromný důchod a rodina je téměř bez peněz. Poté onemocní syn Hynek, kterého Němcová s V. D. Lamblem zahrnují veškerou péčí. On však umírá v patnácti letech na tuberkulózu. Němce později zavřou za protistátní rejdy a zastaví mu výplatu.

Němec roku 1856 dostane místo úředního oficiála ve Villachu v Korutanech, ale ani zde se dlouho nezdrží. Je obviněn z pronevěry, a tak

požádá o předčasné penzionování a vrací se do Prahy. S Boženou Němcovou se ostře pohádá a zbije ji. Ta utíká k přátelům do Chlumce nad Cidlinou, ale za nedlouho se vrátí. Její nadějí je nakladatel Antonín Augusta, který ji nabídl vydání jejích sebraných spisů. Jenže Němcové dochází všechny síly a Augusta ztrácí trpělivost.

Manželé Němcovi se tedy stali bez vlastní viny zlomenými lidmi, kteří chtěli žít jinak, ale nemohli. Němcová od manžela odchází do Litomyšle roku 1861, kdy už je vážně nemocná a slabá. Krátce na to umírá v domě u Tří lip.

3.5 První pokusy literární

Jak už jsem se již zmínila, Němec odjížděl často na komise a mladé ženě zbývalo mnoho času, který věnovala čtení. Sháněla knihy, kde se jen dalo a doplňovala horlivě své vzdělání. V tomto směru ji značně pomohl farář Kunz z Polné, který seznal dychtivost mladé čtenářky, nabídl jí používat svou knihovnu. Byl to právě on, kdo Němcové půjčil první české knihy Tylovy, které odhalily vše, co sama již dávno cítila. Obdivovala jeho vřelé vlastenectví, jeho upřímné hájení věci a krásný prstonárodní sloh. Němcová byla české literatuře rázem získána. Když 5. dubna 1843 vyšlo sedmadvacáté číslo *Květů*, představila se Němcová básní *Ženám českým* již novým vlasteneckým jménem – Božena Němcová. K dalším básním patří *Slavné ráno* a *Moje vlast*.

„Ženy české, matky české!

Slib si dejme a v něm stůjme:

pro blaho své drahé vlasti

všecky síly obětujme!“

Kromě básní vlasteneckých publikovala milostnou lyriku a ohlasy lidové poezie. Uměleckou hodnotou se tyto skladby nemohou ani z daleka rovnat pozdějším pohádkám Němcové nebo jejím povídkám. Svým živým zájmem o

věci národní zaujala hned pražské české kruhy, a když se představila jako básnířka, byl její obraz „vlastenky“ zcela úplný. Seznámila se nyní s významnými představiteli české kultury ze starší generace, jako byli František Palacký, Josef Jungmann, F. L. Čelakovský, P. J. Šafařík a s mnoha dalšími. „Řečeno jednodušeji, žena bezvýznamného úředníka s minimálním školním vzděláním se dostala z venkovských vesniček mezi duchovní elitu národa.“⁷ Dávná Barunka z Ratibořic zůstala v Němcové jako vzpomínka a jako přínosný vklad, ale nyní se Němcová stávala člověkem jiného světa, člověkem nové doby.

Němcová skutečně znala mnoho pohádek, hodně si jich pamatovala i z dětství a uměla je nádherně vyprávět. K pohádce měla velmi blízký citový vztah, neboť jí splývala s obrazem dětství a s obrazem babičky. Proto není divu, že pohádky začala psát těsně po tom, co v Ratibořicích znovu pobývala roku 1844. Brzy na to otiskla několik krajových pověstí a poté začala vydávat sbírku *Národních báchorek a pověstí*. Když se vrátila do Prahy, začala psát pohádky, jaké byly tehdy v oblibě, při čemž ji k tomu vybízel sám K. J. Erben. Po přestěhování do Domažlic roku 1845 přivykla mluvě lidové a naučila se psát přirozenější řečí. V jejích pohádkách se odrážejí její názory na svět a také soudobou společnost. S pohádkovými motivy pracovala volně a řídila se vlastním citem pro text. Během pobytu v Nymburce sbírala dále báchorky a pověsti, doplňujíc svou vsutku bohatou sbírku.

Čteme-li dnes její pohádky, splývají nám přitom s obecnou představou o české pohádce a to samozřejmě právem. Lidový projev touhy po naprosté spravedlnosti se z báchorek nejen neztratil, ale jeho platnost byla z minulosti vytěžena i pro budoucnost. Navíc v báchorkách vykresluje českého člověka, kterého spojuje s výjevů z venkovského života. Tímto „polidštěním“ pohádek vyjadřuje vlastně to, že se pohádka doplňuje se svým lidovým tvůrcem, s jeho všedním dnem a jeho názory. Pro budoucí generace uchovala odkaz české pohádky v životně přirozené podobě.

⁷ OTRUBA, M. *Božena Němcová*. Praha: Svobodné slovo, 1962, s. 41.

3.6 Čím nám je Babička

Profesor dr. Albert Pražák říkával, že: „*Babička je duhou nad českým národem a vyslovil přitom přání, aby ta duha nikdy nezapadala.*“ Spjoval nesmrtelnost Babičky s nesmrtelností národa, ale neopíral se o pouhou pasivní víru, ale reálnou aktivitu práce a bojů za národní kulturu.⁸

František Táborský prohlásil: „*Babička jest knihou, jaké jinak nemáme, knihou hodící se pro děti od 8 do 80 let, knihou celý život podávající, knihou přirozeně konzervativní...*“⁹

Jan Evangelista Purkyně napsal: „*Každé slovo paní Boženy Němcové je jako ryzí zlato.*“¹⁰

Když se rodina Panklových ubytovala na Starém Bělidle, povolala k sobě Terezie svou starou matku, tu proslavenou babičku, která se své skromnosti netušila, že se stane po své smrti osobností světoznámou a tak vroucně milovanou, právě tak jako od své vnučky. Ta se ráda jako děvčátko vracela k babičce, k jejímu kolovrátku, k malované truhle a oddávala se kouzlu jejího nezkaleného rozumu a prostého srdce. Takto věrně zachytila Němcová celý ten svět poezie, v němž stařenka vládla a v němž žila.

Podněty k tomuto dílu byly však hrozivé, ubíjející a v neposlední řadě smrtící. Proti autorce vyvstala pomsta reakce za činnost v roce 1848, snížení Němcova platu, hlad a nemoci dětí, policejní dozor, stěhování a nakonec úmrtí patnáctiletého syna Hynka. V nejsmutnějších chvílích života se vrátila k té, která ji nikdy ani slůvkem neublížila, byla ji vždycky utěšitelkou a proměňovala její dětství v ráj srdce. „*Začala jsem v tom pracovat po Hynkově smrti, v nejtrapnější době mého života – když mne omrzelo v světě žít. Utekla jsem do toho osamělého stavení v malém údolíčku, k nohou milé babičky, a když jsem slyšela její rozumná slova, její písně a pohádky, když tu přede mnou stál její milovaný obraz, mněla jsem za to, že jsem děvče, běhala*

⁸ POLÁK, J. *Dětství a mládí Boženy Němcové*. Praha: Regulus, 1996, s. 106.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Tamtéž.

*jsem veselou myslí po lukách, lese a háji, navštívila ty upřímné duše všechny a zapomněla při nich na všecek ostatní svět, se všemi jeho trampotami.*¹¹

Mnozí z nás pokládají za samozřejmé, že v tomto díle Němcová vypravuje historii svého mládí, ale skutečnost je poněkud odlišná. Někteří lidé, o kterých se v *Babičce* píše, vůbec neexistovali, např. milý Reisenburský myslivec ani Panklovi nikdy nebydleli v chaloupce na Starém bělidle. *Babička* je jejím výtvořem, kterým nám zanechala obraz překrásného života.

Před našima očima vystupují v pestrých barvách postavy v knize prokreslené: manželé Proškovi, jejich děti, Barunka, Jan, Vilém a Adélka, babička, půvabná Hortensie a paní kněžna. *Babička* je ohromné myšlenkové dílo, neboť žena, kterou Němcová vytvořila jako svou babičku, je snad vůbec nejmoudřejší český člověk, kterého kdo kdy vytvořil. Dokáže odpovídat na všechny otázky a všemu rozumí. Sama kněžna babičce její život závidí, když při jejím pohřbu pronese: „*Šťastná to žena!*“¹² Zde můžeme nejlépe změřit tu hloubku lidskosti a to, jak Němcová lidu rozuměla a cítila s ním.

Dalším prvkem v tomto díle je skvělý příklad literárního realismu. To, jak autorka vylíčila život v Ratibořickém údolí a že my ani nepoznáme, že to není skutečnost, je pravý a dokonalý realismus. Co se jazyka týče, je srozumitelný, výrazný a hlavně krásný. Z každého jejího slova cítíme, jak má ráda to, co podává, jak má ráda život, českou zemi a náš lid. Z toho vyplývá, že jen opravdová láska může tvořit. Jen ten, kdo miluje, ten opravdu něco dokáže. Dějová osnova *Babičky* není příliš bohatá, je statické povahy a celkem bezkonfliktní, tedy až na příběh Viktorčin. Je časově omezená na koloběh jednoho kalendářního roku s jeho folkloristickými projevy a zvyky. Následné děje se pak připomínají jen formou dodatků i elegické vzpomínky. Jde o jakýsi řetězec volně spojených epizod tvořících pásmo vzpomínkového charakteru.

Babička je skutečně klenot naší literatury, kniha knih, bible klasického fondu a pramen živé vody, která by neměla nikdy vyschnout. Je srozumitelná

¹¹ TILLE, V. *Myšlenky Boženy Němcové*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 72.

¹² PODLIPSKÁ, S. *Božena Němcová ve vzpomínkách*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, s. 22.

každému čtenáři, i kdyby dovedl jen slabikovat. Proto se mohla stát i četbou pro děti a mládež. *Babičkou* Němcová zvítězila. Vložila do ní maximum své duševní síly, něhy a lásky k životu. Těžko bychom našli jinou knihu, která by více čtenáře potěšila. *Babička* Boženy Němcové byla poprvé vydána v létě roku 1855. Od té doby vyšlo dalších více než tři sta vydání českých, povídka byla přeložena do jednadvaceti jazyků celkem v padesáti vydáních.

Na závěr je třeba připomenout, že ono famózní dílo napsala čtyřiatřicetiletá krásná a společensky úspěšná žena, která se dovedla vžít do lidového člověka a vymyslela tak ženu, díky které nemá v nás obdiv pro Němcovou vůbec mezí. Přestože si slavná spisovatelka svou babičku – prostou tkadlenu z Kladska velmi zidealizuje, není pochyb o tom, že právě díky ní si vůbec poprvé uvědomí svůj český původ, jak to později přizná v dopise své přítelkyni Veronice Vrbíkové: „*Já také více po německu vychovávána jsem byla, a jedině moje babička, taková upřímná staročeška, jakých posud leckde nalézáme po Čechách, jenže si jich nevšímají, ta napomínala mně k lásce k vlasti, povídala děje z historie české, nejraději o Libuši a Přemyslovi, a hleděla vždy zošklivit mi němčinu. Dokud jsem byla malá, poslouchala jsem ji, ale jak jsem dorůstala, opírala jsem se proti tomuto brojení na němčinu, zastávala jsem ji, neboť jsem velké zalíbení nacházela v knihách německých a to české čtení a ta řeč zdálo se mi tuze sprosté.*“¹³

¹³ TILLE, V. *Myšlenky Boženy Němcové*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 70.

4 VILÉM DUŠAN LAMBL

„Každá strana bude zevrubně a dokonale vzdělávati svůj kraj, výše vzdělání budou se seznamovati s výtečnými výtvary svých pobratřenců. Nežli třída nalezne dostatečného pokrmu duševního v literatuře své vlasti; co je nadto, je prozatím jenom bludička, která nedává světla, ale zavádí.“¹⁴

Těmito slovy vyjádřil svoje chápání česko-slovenské vzájemnosti Vilém Dušan Lambl, národní buditel, publicista, propagátor slovanského hnutí, lékař a překladatel z chorvátštiny a srbštiny. Narodil se 5. 12. 1824 jako syn českého hospodářského úředníka na panství hrabat Schönbornů v Letinách u Přeštic. Ze sourozenců se později veřejně uplatnili Jan B. L. chemik a organizátor zemědělského školství a Karel M. L. zemědělský teoretik a praktik. V. D. Lambl navštěvoval obecnou školu v Přešticích, gymnázium v Plzni a v Praze, kde také v letech 1844-49 vystudoval medicínu, kterou zakončil v roce 1851 doktorátem.

4.1 Slovanské uvědomění

Jeho časté cesty na Slovensko a i po západní Evropě přispěli k jeho rozhledu a slovanskému uvědomění, které ho sblížilo s kruhy české a moravské vlastenecké inteligence. Setkával se např. se skupinou soustředěnou okolo V. Staňka a A. S. Amerlinga. První své cesty podnikl Lambl během svých pražských studií spolu s bratrem po Čechách a Slovensku, roku 1847 se dokonce sám vydal pěšky do Terstu a Slovinska. Veškeré své dojmy a zážitky z těchto putování, které zachytávaly střetnutí s politickými a kulturními osobnostmi, si Lambl pečlivě zapisoval.

Vrcholem jeho politické kariéry se stal rok 1848, kdy se Lambl stal starostou studentského bratrstva *Slavia*, stálým spolupracovníkem Havlíčkových *Národních novin* s jedním ze sekretářů přípravného Slovanského výboru. Bránil politický princip občanského státu opírající se o

¹⁴ LAMBL, V. D. *Zápisky cestujícího po Slovensku r. 1846*. In: Poutník, 1847, s. 157.

system volné demokracie, a z toho důvodu také překládal návrhy na institucionální reorganizaci českého studentstva.

Setkával se s K. J. Erbenem a Boženou Němcovou. Toho roku byl s K. J. Erbenem vyslán na sněm do Záhřebu k uvedení Jelačice do úřadu charvátského bána. Od přelomu 50. - 60. let ustupovala Lamblova politická a literární aktivita do pozadí, neboť se plně soustředil na odbornou práci lékaře. Po svojí habilitaci v oboru patologické anatomie začal přednášet na pražské univerzitě. V roce 1859, kdy jako první popsal prvoka vyvolávajícího dětskou úplavici, se chtěl angažovat na pražské katedře. Protože se však věnoval v tomto období pouze vědě a lékařské praxi a nevyvíjel žádnou politickou aktivitu, bylo mu zabráněno v tom, aby byl jmenovaný profesorem. Lambl proto opustil Prahu a přijal místo na univerzitě v Charkově a potom ve Varšavě. Do Čech se vrátil už jako cizinec s ruským státním občanstvím.

4.2 Jeho tvorba

V roce 1846 podnícen Šafaříkovým *Slovanským národopisem* a jeho mapou *Slovanský zeměvid* sestavil příručku *Evropa v ohledu národopisném s mapkou*. Záhy se věnoval též cestopisné publicistice a od roku 1848 žurnalistice s širokou politickou a kulturní orientací. Zabýval se austroslavismem, slovanskou vzájemností, bojům Charvátů proti Maďarům. Víru v úspěch Jihoslovanů spojoval i s možností zlepšení podmínek pro všechny rakouské Slovany, postupně však austroslavistickou koncepci opouštěl ve prospěch stanovisek výrazně protirakouských. První cestopisné články přinášely dojmy z cest po Čechách a Moravě, pak i ze Slovenska.

O jeho poznávacích cestách na Slovensku publikoval v roce 1847 v časopise *Poutník* vydávaným K. V. Zapom, ve čtyřech částích na pokračování cestopis *Zápisky cestujícího po Slovensku r. 1846*. Jde o text odrážející Lamblův zájem o cestování a zeměpis, který je založený na faktografických a geografických údajích. Lambl se snažil zachytit slovenskou realitu a přiblížit českému čtenáři poznané oblasti Slovenska. Ze

slovanského jihu také publikoval informační články *Zpomínka na Korutany* (*Poutník* 1847) a v neposlední řadě otiskl *Slovníček slovenský* svědčící o Lamblových jazykových zájmech. Ve svých fejetonech líčil přírodu, život a kulturní poměry v Chorvatsku. Zajímal se o kulturní historii, zejména o nejstarší památky jihoslovanského písemnictví. Svá vyprávění prokládal kritickými postřehy, jež se mimo jiné týkaly i praktik tamějších lékařů. Z jednotlivých statí vytvářel často celé cykly (např. *Listy z Jihoslovan*, *Listy z přímoří chorvátského*, *Listy od Jaderského moře*).

5 VZTAH B. NĚMCOVÉ A V. D. LAMBLA

„Božena Němcová byla vlnadná, ba krásná žena, duchaplná, živá, zjev její okouznil každého; hlas svou něhou a líbezností vnikl do duše. Oči měla snivé, vlas byl havraní. Postava souměrná, pohyby volné, vše působilo v ní souměrně. Tož se nedivte, že měla mnoho ctitelů a že současně byla zatracována od mnohých žen, které jí dílem záviděly, dílem odsuzovaly její volné chování ...“¹⁵, takto vzpomíná na Němcovou Anna Cardová-Lamblová (sestra V. D. Lambla).

Němcová měla mnoho upřímných přátel, kteří jí pomáhali a podporovali její spisovatelskou činnost. Díky nim mohla své myšlenky rovnat do přiměřené formy. Jádro samotné bylo však v ní, to jí nemohl nikdo dát, ani vzít. Jedním z přátel byl právě Dr. V. D. Lambl, který ji často jako jeden z mála uměl i pokárat. Varoval ji též, aby své práce nedávala za tak malý honorář, že za takovou práci by si zasloužila dostat víc peněz. Napomínal ji, aby nevybírala honorář předem a aby vyčkala objednání. Jeho pokyny však byly marné. Němcová často začala něco psát, ale kvůli její nemoci práci bohužel nedokončila.

Tak to bylo i na začátku zimy 1851, kdy znovu onemocněla. K její stálé chorobě se přidalo ještě bolestivé rozšíření sleziny. Protože byl její lékař Čejka sám nemocný, svěřil spisovatelku do rukou mladému lékaři Dr. V. D. Lamblovi, v této době asistentovi ústavu patologické anatomie pražské lékařské univerzity. Jeho častá přítomnost u Němcové a vzpomínky na Slovensko jí pomáhaly zahánět myšlenky na Helceleta. Takto se oddala celou svou duší i srdcem důvěrnému styku s Lamblem a přátelství se sestrami Rottovými. Ty samozřejmě věděly, co se v duši Němcové odehrává a tento vztah dokonce podporovaly. Na jaře 1852 byla opět zdravá a spokojená, ale jen do května, kdy jí zemřela vzácná přítelkyně Bohuslava Rajska-Čelakovská a o tři měsíce později ji následoval i její manžel František Ladislav Čelakovský.

¹⁵ PODLIPSKÁ, S. *Božena Němcová ve vzpomínkách*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961, s. 69.

Když byl Němec často na cestách, psával svojí ženě, aby ho navštívila. Představa, že by musela opustit Prahu spolu s Lamblem, ke kterému jí poutal velmi silný cit, snášela těžce. Lambla však vídala často i z nepříjemnějších důvodů. Její děti bývaly nemocné, Jaroslav dostal tyfus a Theodora trpěla tuberkulózou. Lamblovi se je podařilo sice uzdravit, ale na jejich rekonvalescenci bylo potřeba změnit ovzduší. Proto se rozhodla, že se s menšími dětmi odstěhuje do Uher. Hynka a Karla zanechala v Praze. S těžkým srdcem se sloučila se svým bytem na Václavském náměstí, kde prožila mnoho let. Její přítelkyně Karolína Světlá a Sofie Rottová věděly dobře o jejím vztahu k Lamblovi, který Němcové imponoval odbornými vědomostmi, vědeckou prací i jeho charakterem. Věděly, že její smutek z odjezdu je v první řadě spojen s jeho jménem a přály si, aby se Němcová vyléčila z té tísně srdce, která ji činí šťastnou, ale i nešťastnou. V dopise Mužákové adresovaném Němcové se dočteme: *„Tvůj odjezd mne bolí, ale Tobě k vůli mne – těší... Raději Tě nevidět, než Tě vidět nešťastnou. V těch Uhřích budeš jistě spokojená. Ta krásná příroda, Tvé kvetoucí zdravé dítě, krásná, neposkvrněná vzpomínka v srdci, upamatování na strašné, těžké, krvavé boje, z kterých si vyšla co vznešená, velebná vítězka – Ty budeš šťastná, věř.“*¹⁶

Tam ale dlouho šťastna nebyla, neboť dostávala od Lambla z Prahy smutné zprávy o tom, jak její milovaný syn Hynek onemocněl plicní chorobou. K tomu ji přicházely z Prahy ještě další zprávy – pomluvy z jejího života a hlavně o vztahu s Lamblem. V dopise Johance Mužákové přiznává, že je: *„slabý otrok svého vášnivého, věčně nespokojeného srdce a že nebude proto nikdy a nikde šťastná.“*¹⁷ Přesto ale věří, že aspoň její nejmilejší jsou přesvědčeni, že *„byť ta Božena mnoho chyb měla, není tak špatná, jak ji ta rota pomlouvačná dělá.“*¹⁸

Němcová, která se vždy zajímala o lékařství, brala lekce z anatomie u Dr. Lambla a poznala při svých botanických znalostech léčivé rostliny. Později dokonce přemýšlela o odborném studiu lékařství. Věnovala pozornost i tomu,

¹⁶ HALUZICKÝ, B. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952, s. 44-45.

¹⁷ Tamtéž, s. 50-51.

¹⁸ Tamtéž, s. 51.

jak léčí cholera lid a jaký je příběh moru, či jak předejít rozšiřování chorob. Výsledkem jejího pozorování však byla rezignace.

Nejznámější a nejzajímavější z dopisů, které Němcová Lamblovi poslala, je dopis z 10. srpna 1852. V tomto dopise vychází z jiné komunikační strategie a naplňuje jiný žánr. V dopisech z cest přibližovala Němcová nerodinným adresátům především popisy nových krajů, místní obyvatele a jejich zvyky. Snažila se samotnou představit jako spisovatelku nebo alespoň ženu se schopností postřehnout, zachytit a působivě předat nové zážitky. V tomto dopise se však Němcová neobrací sama k sobě, nýbrž ke konkrétnímu adresátovi. To, co z poznámek vystupuje velice zřetelně, je dialog autorky se sebou samotnou, konkrétně Němcová na cestě. Psaní pro sebe a zamýšlené pozdější využití - Němcová v Ďarmotech, ustupuje v dopise Lamblovi do pozadí.

První dochovaná věta z dopisu popisuje shodnou skutečnost se sledovanou výpovědí z poznámek o počasí, výpověď však rozvíjí a přidává další děje k počasí se vztahující: „ ... *nak mysleli, než ty vozy že pokácí a okna rozdrťí. Každý hleděl s hrůzou do tmavé noci ven, a poslouchal to vztekání se větru; asi za půl hodiny bouře přestala, ale déšť neustále jen se lil.*“¹⁹ V poznámkách jsou jednotlivé výpovědi řazeny posloupně tak, jak její cesta ubíhala. V dopise dále popisuje své děti a jejich nelehké putování: „*Jaroušek a Hynek usnuli, Karel ale a starý pán drželi mi věci, které jsem nemohla držet, protože jsem Jarouše podpírala a Dorinku v klíně měla, které bylo velmi špatně ...*“²⁰ Z toho je zřejmé, že si autorka při psaní těchto dopisů musela veškeré chvílky vybavovat.

Z korespondence je nám známo, že Lambl měl i vztah s Žofií Rottovou, ale nakonec dal přednost románku s Němcovou. Později na její doporučení, aby se uklidnily vztahy mezi rodinou Rottových a Němcovou, se Lambl snažil roku 1855 získat ruku Žofie, ale ta ho však odmítla.

¹⁹ JANÁČKOVÁ, J. *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. Praha: ISV nakladatelství, 2001, s. 71-72.

²⁰ Tamtéž, s. 80.

6 BOŽENA NĚMCOVÁ A SLOVENSKO

Božena Němcová byla na ideově-umělecké řešení svého vztahu ke Slovensku, jeho přírodě, lidu, lidové kultuře, slovenské literatuře a jejich představitelům připravená už předtím, než Slovensko poznala na svých cestách. Tato příprava vyplynula z jejího demokratického vztahu k českému lidu, k jeho přáním a způsobu života. I když městských lidí poznala během pobytu v Praze velmi mnoho a proti tomu poznala i na vlastním osudu bídu a hlad, v literatuře objevovala lid, jeho život a představovala jejich reálné i ideální stránky.

6.1 Čtyři cesty na Slovensko

První cesta na Slovensko, nejdřív do jeho blízkosti, byla vlastně náhoda. Její manžel Josef Němec, byl roku 1850, v časech nástupu éry Bachova absolutismu a centralismu přeložený do Miškovce. Písemně se svojí ženou vyjednal, že k němu přijede o prázdninách i se všemi dětmi. Její srdce jí táhlo na Slovensko a odjíždějíc tam měla tušení, čím jí Slovensko bude a co jí bude dopřáno pro ně učiniti. Cestu absolvovala Němcová koncem dubna roku 1851 z Prahy přes Brno, Prešpurk a Pešť. Na Slovensku ihned zdomácněla a získala mnohé přátele. Zpátky jela přes Vídeň, kde se zdržela u přátel, u nichž žila její sestra Adéla. Tam hned seznala poměry českých služebných a dělníků, což jí později sloužilo jako látka k povídce *Dobry člověk*. K této první cestě se vážou *Vzpomínky z cesty po Uhřích*. Její pobyt na Slovensku byl však krátký, po zprávě, že vážně onemocněl její syn Jaroslav, se ihned vrátila do Prahy.

Druhou cestu podnikla Němcová také s dětmi do Balašových Ďarmot v srpnu 1852. Na tuto cestu se příliš netěšila, neboť neměla dostatek peněz. Tak vyjela s tesknou myslí, avšak cestovní dojmy, krásné studie a mnohá nalezená látka ke zpracování ji povzbudily k duševní činnosti. V této době měla již kontakty s lékařem V. D. Lambem, který po Slovensku putoval dříve. Zde se začala sbližovat se slovenským krajem a lidem, poznala se

s básníkem J. Králem. S manželem na jeho služební cestě navštívila Baňskou Bystřici, setkala se s lékařem G. Zechentrem a J. Rimavským, který jí daroval sbírku *Slovenské povesti*. K této druhé cestě se váže próza *Z Uher* a také zápisky a dopis analyzované zde S Wimmerem. Do Prahy se vrátila v polovině října 1852.

Po třetí odcestovala na naléhání přátel, hlavně rodiny Rottových, aby přerušila kontakty s V. D. Lambem a žila se svým manželem opět do Balašových Ďarmot v květnu roku 1853. Syny Hynka a Karla zanechala v Praze v rodině Franty Šumavského, aby mohli navštěvovat české školy. S Dorou a Jaroslavem hodlala zůstat natrvalo u manžela. Ten však už v červnu zjistil, že je zbaven místa a až do vyšetření věci se nesmí vzdalovat z Ďarmot. Zadržováním pošty se rodiče opožděně dověděli o vážné nemoci jejich syna Hynka. Němcová spěchala 17. října 1853 s dětmi do Prahy, kde už Hynka shledala umírajícího.

K této třetí cestě se váže próza *Uherské město* (*Časopis Českého muzeum* 1858), kde Němcová projevuje hluboké sympatie s nižšími sociálními vrstvami a to bez ohledu na to, jde-li o příslušníky maďarské či slovenské národnosti. Nejdůležitější slovenskou národopisnou prací jsou *Obrazy ze života slovenského* (tamže 1859), v nichž Němcová představila životní styl slovenského lidu na středním Slovensku. Obšírně popisuje domácí život, rodinné příležitosti, svatby, narozeniny, křtiny atd. Zde vznikly i četné národopisné črty a studie. V Ďarmotech si Božena Němcová zapsala pohádku *O dvanácti měsíčkách*, publikovanou v almanachu *Lada Nióla* 1855. Za tohoto pobytu a poté i v Praze začala Němcová studovat slovenštinu.

Cestu čtvrtou, tentokrát na Sliač, konala Němcová sama 27. srpna 1855. Manžel zůstal s dětmi v Praze, neboť důvod této cesty bylo léčení. Od lázeňské léčby očekávala zlepšení svého zdraví. V této době byla *Babička* přijata českou veřejností s velkým uznáním. Němcová, majíc radost ze svého úspěchu, toužila odpočinout si po těžké literární práci za poslední rok. Cítila, že má potřebu nových dojmů a nových látek, které chtěla sbírat právě na Slovensku. Ráda se nyní otočila Praze zády, neboť tam zavládlo vůči ní nevlídno pro její kontakty s bohémským kruhem kolem J. V. Friče a milostný vztah s H. Jurenkou.

Během pobytu navštívila více slovenských měst a působišť slovenských vzdělců. Byla přitom policejně sledována a posléze vyzvána k návratu do Prahy, tam se vrátila 24. října 1855 přes Bratislavu. Tato cesta na Slovensko byla bohužel její poslední. K případné další cestě na Slovensko měla žádat o zvláštní souhlas pražské místodržitelství. Z Prahy však písemné kontakty se Slováky rozhojnila a přátelství Čechů a Slováků vnesla do svých nových beletristických próz (*Pohorská vesnice*, *Chyže pod horami*). Věnovala se také psaní *Slovenských pohádek a pověstí*.

Výsledkem cest Boženy Němcové na Slovensko bylo několik významných, publicistických, románových a folklórních prací. Veškeré informace o Slovensku, folklóru, dějinách i přítomnosti ji poskytovali slovenští vzdělanci. Především Janko Král', Samo Chaloupka, Július Plošic, Andrej Sládkovič, Samo Tomášik a mnozí další, u kterých našla pochopení a podporu. Božena Němcová podnikla cesty na Slovensko krátce po vystoupení Ľudovíta Štúra s novým spisovným jazykem a po porážce revoluce v Uhersku. Ona však spolu se svými přáteli patřila k těm českým vzdělcům, kteří krok Štúrův pochopili a usilovali o pevné svazky utvořit lepší podmínky.

6.2 Zájem o folklór

Podle korespondence poznala Božena Němcová slovenskou problematiku už před cestami na Slovensko. Kdy se dostala do kontaktu se Slovenskem, reagovala na toto střetnutí svými uměleckými díly. Nejdřív svůj vztah vyjádřila cestopisnými studii, publikovanými v letech 1854-59 a jedna již zmíněná *Z Uher*, vyšla po smrti Boženy Němcové. Jde o různorodý materiál, který sahá od jejích samotných osobních zážitků až po záznamy v oblasti folklóru, který ji velmi přirostl k srdci. Němcová měla značné zkušenosti s obrázkovými žánry a i s českým folklórem. V letech 1845-47 vydala *Národní báchorky a pověsti*, k nimž sama komentovala: „*Nešlo o upevnění pohádky jako formy ústní slovesnosti, šlo o lidovou pohádku jako součást národní literatury psané. Proto bylo třeba uvést pohádky na jednotný základ*

*spisovného jazyka, ale nezanedbat přitom prvky jazykové hovorovosti, charakteristické pro lidové pohádky.*²¹

Slovenský folklór zaujal Němcovou již od první cesty na Slovensko. Slyšela ho z úst lidových postav, s kterými se setkávala, četla ho z pohádek Jana Rimavského. Původně neměla v úmyslu zpracovávat slovenské pohádky sama, usilovala jen o to, vydat je v originále u českého nakladatele. Když se ale toto nedařilo, rozhodla se pohádky přeložit sama a vydat je pod názvem *Slovenské pohádky a pověsti*. Jejich význam spočívá ve vzájemném pochopení a porozumění obou kultur. Způsob vydání dokazoval, že chtěla dosáhnout co největšího čtenářského ohlasu. V podstatě přeložila jen texty bez dialogů, slovakismy v nich zachovala, neboť chtěla zachovat slovenský ráz textů. Byla přesvědčena o významu a i kráse slovenské lidové kultury. O tom např. napsala roku 1857 prof. A. V. Šemberovi: *„Mně se zde mnozí smějí se slovakismem; nechť se smějí, myslím si, to mne neodstraší. Není to zjištnost ani přepjatost, ale upřímná láska vzájemná. Já poznala Slováky a vím, že jsou hodni, abychom si jich všímali. Tam je pokladů neocenitelných, a nikdo si jich nevšímá... Co nám je do nich, my jich nepotřebujem, oni nás ale! – mluví mnozí. Eh, jsou to hrdé myšlenky těch pánů, my potřebujem jeden druhého; dobře tedy, abychom se poznávali, jeden druhého laskavě podporovali, a k vzájemnému cíli pracovali.*“²²

Tato spisovatelka žila myšlenkou vzájemné úcty našich národů, hrdě vnášela své slovakismy, které nebyly vždy správně pochopené. Vydáním slovenských pohádek Němcová tlumočila českým čtenářům mravní poselstvo lidové kultury, např. přesvědčení o vítězství dobra nad zlem. Význam tohoto díla zhodnotil i Václav Tille: *„Své poslání vyplnily slovenské pohádky Němcové v době, kdy pro styky se Slovenskem nebylo u nás mnoho zmyslu, stejně jako je plní i dnes, kdy jsou českým čtenářům stále ještě jediným pramenem slovenského lidového podání.*“²³ Tilleho „dnes“ platí i pro současnost, tato kniha Boženy Němcové proniká v častých překladech i do zahraničí.

²¹ ROSENBAUM, K. *Vztahy slovenskej a českej literatúry 19. a 20. storočia*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 93.

²² TILLE, V. *Myšlenky Boženy Němcové*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 116.

²³ TILLE, V. *Božena Němcová*. Praha: Odeon, 1914, s. 335.

6.3 Česko-slovenský poměr

Božena Němcová brala svůj vztah ke Slovensku opravdu s vážností, ke spontánnosti přidávala vůli po poznání. Patřila mezi české autorky, které Slovensko a jeho lid zobrazovaly na základě záměru představit tehdejší slovenský život. Původně neměla v plánu napsat díla československá, nýbrž chtěla představit život lidu, který se odrazil v jeho kultuře. V dopise Gustávovi Kazimírovi Zechenterovi z 24. října 1858 napsala: „*Chci vůbec vše, co jsem po Slovensku viděla a slyšela, a některé ty pověry a obyčeje, zkrátka vše bych v malých obrázcích podala a v osobité knize, tak se mi to rozpráší v těch časopisech, a je to pro mně škoda.*“²⁴ Plán Němcové se neuskutečnil, ani myšlenku encyklopedického díla o Slovensku nerealizovala.

Korespondence této spisovatelky jsou důkazem toho, že Němcová uměla vyslovit na adresu Slováků i slova tvrdé kritiky. V dopise Aloisovi Vojtěchu Šemberovi roku 1856 si stěžovala, neboť se jí nepodařilo získat slovenské lidové pohádky: „*Ale je to bida s těmi Slováky, ono to je jako voda všecko; málo najde ráznych, plodivých duší, všechny jakby spaly. – Smutný to úkaz věru; ale zoufat člověk nesmí, abyť se ještě více mračén nad námi shrnovalo, vid'te? – Vždyť jednou slunce zasvitne!*“²⁵ Tato kritika nebyla směřována k prostému lidu, ale ke slovenským vzdělancům. Samozřejmě vyslovila Němcová i nadšené soudy o Slovácích a Slovensku.

Z hlediska užití slovenštiny je jednota odkazu Boženy Němcové zřejmá nejen v dopisech, ale i v žánrech uměleckých, kde se prostřednictvím jiného poukazuje k hodnotám. K hodnotám, které se pojí s jazykem a národem. Autorka těchto dopisů nepatří k uživatelům tohoto jazyka, ale k jeho vyznavačům – objevitelům. V oněch dopisech snad editoři slovenštinu Němcové ani neopravovali. Tady vidíme, jak spisovatelka v 50. letech 19. století slovenštinu zná, uznává a hlavně cítí.

²⁴ HALUZICKÝ, M. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952, s. 277.

²⁵ ROSENBAUM, K. *Vztahy slovenskej a českej literatúry 19. a 20. storočia*. Bratislava: Obzor, 1989, s. 97.

Na Slovensku však cítila, že vzájemný poměr česko-slovenský je nevyjasněný a že „nedůvěra je hluboko zarytá.“ Často o tom uvažuje v dopisech adresovaným přátelům, buď to vyčítá přímo a na rovinu nebo jen citově naznačuje. V dopise Sládkovičovi si stěžuje: *„Ona panuje vůbec taková nedůvěra mezi Vámi proti nám Čechům, že mi mnohdy až k pláči to bylo – neboť bych ráda nás všechny Čechoslované viděla spojeny v jeden svorný celek! Pak by to jistě jinak bylo všecko – ale ta nesvornost to je kletba, která nás více tlačí, než všechny pouta, a té používají i nepřátelé, aby nás zahubili.“*²⁶

Sama ze zkušenosti ví, že za času Bachova absolutismu přišli na Slovensko i takoví Češi, kteří nebyli hodni cti svého národa. Němcová tuší příčiny averze i v tom, že český lid podceňuje slovenské snahy. Věří však, že důkladnějším vzájemným poznáním by se cesta k porozumění a sblížení urovnala. Pro to chtěla obětovat všechno, píše to i v dopise Chaloupkovi 1856: *„Kéž bych mohla vzbudit sjednocenost a shodu úplnou mezi národem československým, věřte, milý příteli, že bych za to život dala...Ta snaha přispět alespoň malou částkou k této vzájemnosti, je moje nejvřelejší, a já se budu vždy vynasnažovat, seč síla moje, aby se uskutečnila.“*²⁷

Tyto myšlenky Němcové vplynuly z její víry v budoucnost Slovanů. Pro užší sblížení česko-slovenské vidí nejlepší záruku ve vzájemných stycích kulturních, ale i literárních. Sama to nazývá výměnou „plodů duchovních“, čímž myslí navázání přerušovaných literárních a světových svazků. Vyvolává zájem o slovenské věci v pražských redakcích a podněcuje umělce k návštěvě Slovenska.

Styk s několika slovenskými spisovateli během druhé a čtvrté cesty na Slovensko přispěl k tomu, že její jméno nabývalo stále plnějšiho zvuku. Její skromné vystupování, celkový zájem o život lidu a jeho kultury a slovenský jazyk způsobilo, že se jméno Božena Němcová vyslovovalo nejen s úctou, ale i s velkou láskou. Pro ty, kteří jí poznali osobně, nebyla jen slavnou spisovatelkou *Babičky*, ale Boženou nebo dokonce Boženkou. To pro ni bylo

²⁶ HALUZICKÝ, B. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952, s. 234.

²⁷ Tamtéž, s. 234.

důkazem toho, že si ji lidé oblíbili a jejich přirozené společenské způsoby, takt a jemnost otvíraly jejím slovům všude dveře.

Horlivý zájem o Slovensko měla Němcová stále, dokonce i v posledních nejtěžších chvílích svého života. Často však neměla peníze na cestu. Myšlenka návštěvy do jejích milých končin se stále ozývala a Němcová se tím ale netajila: „*Ráda bych cestovala – a sice letos do některých krajů Slovenska. Trenčín, Liptov-Turčany, Oravu, Zvoleň-Hont-Novohradský kraj, to by byly první, které bych si přála seznat. Cíl můj je, poznat co možná život slovanského národu, a vylíčit ho věrně, pravdivě, jak je...Jedná se jen o prostředky na cestu...V Němcích by se už našel byl takový člověk, který by podobný užitečný úmysl podporoval, ale u nás není pro nic energie...*“²⁸ Svá přání sdělila i Josefu Daňkovi roku 1861 v Chlumci nad Cidlinou než se měla vydat do Litomyšle. Daněk vzápětí pochopil a poslal jí dopis se slovy: „*Přijměte to, paní Němcová, na důkaz mojí vážnosti a upotřebte k Vašemu brzkému uzdravení a co příspěvek na cestu do Slovenska.*“²⁹ Cestu chtěla uskutečnit na jaře roku 1862, i když sama nevěděla, co se do té doby stane.

Krátce před svou smrtí myslela také na Slovensko. Chtěla poslat přátelům výtisk znovu vydané *Babičky*. Mezi jmény na seznamu byl i Dr. Zechenter a Plošic, na Chaloupku v agónii bohužel zapoměla. „*Trudně se to se světem loučí, když má člověk zanechat tolik nevykonaného díla*“³⁰, píše v listopadu 1846 Bohuslavě Rajské, když se tehdy vracela neuzdravená z Františkových Lázní.

„*Naša Boženka, naša Slovenka!*“³¹ – to se už kdysi ozývalo z úst slovenských přátel Boženy Němcové. Ani necelý rok strávila při svých čtyřech cestách na Slovensku a za tu krátkou dobu získala mnohé. Navzdory tomuto časovému omezení, vytěžila ze slovenského života tolik zkušeností, obrazů a zachytila tvář i duši Slovenska. Její problematikou byl slovenský lid, jeho zvyky a obyčeje, poměry kulturní, společenské i hospodářské. Na Slovensko přišla bez předsudků, se silnou touhou ke všemu, co bylo

²⁸ TILLE, V. *Myšlenky Boženy Němcové*. Olomouc: Votobia, 1996, s. 113-114.

²⁹ HALUZICKÝ, B. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952, s. 254.

³⁰ Tamtéž, s. 255.

³¹ Tamtéž, s. 5.

slovenské. Dychtivě poznávala hodnoty a skutečnosti slovenského života, o kterých podávala věrné svědectví ve svých dílech.

Poukazování na vztah Boženy Němcové ke Slovensku patří k nejvýznamnějším dokladům českého zájmu o Slovensko a jeho život lze chápat jako aktivní projev českého slovanofilství demokratického zaměření. V souvislosti s hodnocením vztahu Němcové ke Slovensku je třeba uvést jistou paralelu ve vztahu slovenské literatury k tvorbě básníka Karla Hynka Máchy. Jeho poezie dala našim autorům slovenského romantismu jistotu, neboť je přesvědčila o kráse poezie, o její estetické funkci. Probudila v nich skutečné básníky, kteří jsou odhodláni uměleckého i občanského vystoupení. Slovensko se tak stalo zdrojem inspirace pro vznik několika prací této spisovatelky. Šlo vlastně o budování poměru, který vyplynul z demokratické a humanitní podstaty vztahů mezi oběma literaturami. Období romantismu bylo přelomovým obdobím, v kterém představitelé obou národních literatur zahráli významnou a z hlediska řešení vztahů českého a slovenského národa rozhodující roli.

7 LAMBL A SLOVENSKO

Cílem Lamblovy návštěvy Slovenska bylo poznat tamější poměry. Jeho cesta se uskutečnila roku 1846, tedy v období, kdy také vyšel spis *Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, který byl nejostřejší polemikou se štúrovskou slovenštinou. K. H. Borovský totiž publikoval ukázkou z Kollárovy reakce na štúrovskou slovenštinu, kterou Kollár označil jako podřadnou. Štúr byl záhy označen vrahem života, neboť roztrhl svazek mezi Čechy a Slováky. Jen co pronikla zvěst, že se Lambl chystá na cestu po Slovensku, mysl některých Slováků v něm tušily zcela nesprávně složku českého odporu a boje proti novému slovenskému hnutí. Tím tak vznikla domněnka, že Lambl, chápaný jako představitel českého studentského hnutí, byl vyslán na Slovensko z důvodu získání mladé inteligence a organizace petic proti spisovné slovenštině. Důkazem toho byl i dopis, který napsal Ľudovít Štúr Ctibohovi Zochovi 12. července 1846: „*Čo títo Češi robia! Budúceho mesiaca má prísť na Slovensko akýsi Dušan Lambl, sbierať hlasy proti slovenčině. Kdekoľvek vám príde, tak ho privítajte, aby Čechom raz navždy prešla chuť medzi Slovákami hlasy sbierať. To všade hláste ...*“³² Z. Sojková tvrdí, že to byli pravděpodobně Slováci studující v Praze, kteří přinesli zprávy o připravované cestě v tom smyslu, že má Lambl v úmyslu publikovat kritické hlasy proti slovenštině.³³

7.1 Putování po Slovensku

Lambl tedy neměl svou cestu na Slovensko příznivě připravenou. Později se však ukázalo, že mu bylo křivděno. Svoje zážitky a zkušenosti z cesty, která trvala od konce července do poloviny září 1846, shrnul v obširné stati, uveřejněné pod názvem *Zápisky cestujícího po Slovensku r. 1846*.

Plán cesty si Lambl předem dobře promyslel. Z počátku se snažil poznat hlasy a úsudky znalců Slovenska a získat od nich nějaké informace. Cestu

³² HALUZICKÝ, B. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952, s. 197.

³³ SOJKOVÁ, Z. *Knížka o životě Ľudovíta Štúra*. Praha: Slovensko-český klub, 2005, s. 78.

začal 29. července, kdy vyšel z Prahy přes Brno do Kroměříže. Před návštěvou samotného Slovenska se ještě zastavil ve valašské Rusavě, v domě slovenského faráře Daniela Slobody. Ten podporoval spisovnou slovenštinu a i Lambla, s kterým podnikli výlet do Velké Javoriny. Tam se měla konat výroční schůzka Slováků a Lambl se seznámil se slovenskými poměry. 12. srpna se dostal do Trnavy a odtud do Trenčína, Sv. Martina a Rožmberka. Popis přesné trasy zapisované po jednotlivých dnech, vytvářelo z daného cestopisu i studentského průvodce.

V druhé části, kde začínají zápisky 17. srpna návštěvou Lipt. ve Sv. Mikuláši, se objevily i některé ze vzpomínek na střetnutí se slovenskými spisovateli. Dne 21. srpna se v Báňské Bystřici setkal s K. Kuzmánym a potom v Rybářech s A. Sladkovičem. O Bystřici psal jako „o srdci Slovenska a městě hlučném.“ Později navštívil S. Chaloupku v Horní Lhotě a obdivoval jeho zápisy lidové slovesnosti: „*Z Chaloupkových sbírek a zápisů budou míti veliký prospěch slovanská studia; každé slovo je zlaté zrno...*“³⁴ Byl to právě Chaloupka, který Lambla inspiroval k sestavení diferenčního česko-slovenského slovníku. U Chaloupky slyšel Lambl mnoho zajímavých výkladů, jako později i Němcová. Totožné byly i jejich dojmy u S. Tomášika. Základní motivy jako např. historie germánského kraje byly naznačené v zápiscích Lambla a poté jsou i obšírněji zpracované Němcovou. Je ale zcela jisté, že Lambl poznal o hodně větší část Slovenska než Němcová.

Po tomto setkání následovaly další návštěvy, např. u Pavla Jozeffyho, S. Ferienčíka v Jelšavě, u básníka S. Tomášika a u folkloristy S. Reussa. Bez ohledu na generační a společenské postavení převažovalo u většiny slovenských národů nadšení pro samostatnou slovenštinu. Ale např. Tomášik ještě definitivně rozhodnut nebyl, neboť sice slovenštinu považoval za vhodný a srozumitelný prostředek výchovy lidových vrstev, ale měl strach z toho, že štúrovská slovenština se velmi vzdaluje českému pravopisu. Tím by se vlastně zamezilo Slovákům přijímat slovenské texty.

³⁴ LAMBL, V. D. *Zápisky cestujícího po Slovensku r. 1846*. In: Poutník, 2, 1847, s. 108.

Ve třetí části svého cestopisu se autor věnuje společenským poměrům na Slovensku. Hovořil o těžkém postavení slovenské literatury, která musí bojovat o svoji řeč a také litoval toho, že se Slovákům nedostává v dostatečné míře českých knih a časopisů. Právě Lamblovo podání nového chápání česko-slovenské vzájemnosti je nejhodnotnější část celého cestopisu: *„Čemu se my na Slovensku můžeme přiučiti, nebudu zde opakovati. V tom je obsažena celá vzájemnost! Každá strana bude zevrubně a dokonale vzdělávati svůj kraj, výše vzdělání budou se seznamovati s výtečnými výtvary svých pobratřenců, nižší třída nalezne dostatečného pokrmu duševního v literatuře své vlasti; co je nadto, je prozatím jenom bludička, která nedává světla, ale zavádí.“*³⁵ Tím naznačil Lambl novou fázi ve vývoji česko-slovenských vztahů, přitom vyzdvihl úspěchy slovenských romantiků v nově vzniklé literatuře. Podle něho nebylo porušení československé jazykové jednoty koncem literární vzájemnosti, neboť vzájemnost je doplňujícím se dialogem dvou rovnocenných hlasů.

Dne 4. září se v Liptovském Sv. Mikuláši znovu setkal s G. Fejérpatakym-Belopotockým a s M. M. Hodžou, se kterými horlivě diskutoval na téma *„o nynějším stavu národních věcí na Slovensku.“*³⁶ Tímto se chtěli propracovat ke konečným závěrům o slovanském rozkolu a jeho významu. V této době napsal Lambl úvahu na adresu Novoslováků nic nedbaje, že právě Fejérpataky byl odpůrcem spisovné slovenštiny a jazykovému separatismu Štúrovců. Když mu to Fejérpataky vyčítal, odpověděl Lambl takto: *„Či chválíme, či nechválíme, tím se věci ani neuškodí ani nepomůže. Chválíme šlechetné snažení Slováků, probudit lid z tupé nevědomosti a přejeme srdečně, aby se jim hodně dařila horlivost a příčinnivost na poli národního vzdělávání.“*³⁷

Dále postupovali přes Velký Šturec do Baňské Bystrice, následovala cesta Pohroním a Gemerem, která připomíná pozdější putování Boženy Němcové těmito kraji. Návštěva A. Sladkoviče, P. Bezegha, S. Chaloupky a S. Reussa – to všechno tvoří souzvučnou obdobu cestovního programu Lambla i Němcové. Z Gemera se dali Muránskou dolinou na sever,

³⁵ LAMBL, V. D. *Zápisky cestujícího po Slovensku r. 1846*. In: Poutník, 2, 1847, s. 157.

³⁶ Tamtéž.

³⁷ HALUZICKÝ, B. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952, s. 201.

vystoupili na Královu horu a přes Vernar putovali dále na Poprad, Lipt. Hrádek a znova do Mikuláše, odkud podnikli výlet do Tater, kde pozoroval detaily krásné tatranské přírody. Jeho pozornost upoutalo především Štrbské pleso.

Ve čtvrté části nazvané *Zápisky pod Křiváněm* se Lambl vrátil k popisu přírodních krás tatranského regionu, v kterém dominuje výstup na Křiváň, což bylo nesplněné přání Boženy Němcové. K tomuto textu autor připojil slovníček diferenčních výrazů, které byly uspořádány podle abecedy pro lepší pochopení slovenských reálií. Na kriváňském úpatí 8. září 1846 končí Lamblovy zápisky o jeho slovenské cestě.

Každým dnem mu přibývaly při stálém stykem se slovenskými osobnostmi znalosti slovenštiny, kterou si osvojoval velmi rychle. Dospěl přitom k výsledku, který shrnul takto: „*Od té doby, co tudy cestuji a každodenně nejlepší přednášky o slovenštině poslouchám a praktickému cvičení se podrobuji, nemohu se zbavit radostného zdání, jako by mi mezera mezi ostatními nářečimi dopola zmizela, jako by mne veliký krok ke všemu přibližoval a nové světlo v temné sledy jejich přibuzenství zářilo...Tuto vlastnost sdílí se slovenštinou naše staročeština.*“³⁸ Viděl tedy ve slovenštině něco, co by mohlo být slovanským jazykům užitečné, jakoby chyběl jeden tón, který se ozýval kdesi ve staré češtině.

Po svém návratu ze Slovenska se Lambl vrátil ke slovenské problematice. Ozval se i proti recenzi spisu *Hlasové...* od J. M. Hurbana. Ve vzájemné polemice mezi stoupenci Kollára a štúrovci docházelo totiž k vyostřeným střetům. V této situaci považoval Lambl sebeobviňování za zbytečné: „*Slovenština je na Slovensku za spisovnou řeč přijata, to je factum, o němž, zdali má býti či ne, darmo jest dělati znamínka otázky a vykřičníky ... vždyť budou Slováci s uznáním našim tak jako bez uznání dále pokračovati...*“³⁹ Na straně druhé však kritizoval i Hurbana a jeho útočný tón směřující k české straně. Pro Čechy prý zůstane Slovensko i po jazykovém osamostatnění velmi blízké: „*Slováci jsou nám proto předce bratřími ze Slovan nejbližšími,*

³⁸ HALUZICKÝ, B. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952, s. 201.

³⁹ LAMBL, V. D. [Bez názvu.] Poutník, 2, 1847, s. 32 (Smíšené zprávy).

*a budou nám jimi ze své strany více než pouze v zeměpisním smyslu...*⁴⁰
Podle Lambla by měla být geografická blízkost propojená i jazykovým kompromisem, který by slovenštinu více přiblížil češtině.

7.2 Přínos pro česko-slovenský rozvoj

Je pravdou, že Lamblovi se Štúrovský fonetický pravopis a některé tvaroslovné zvláštnosti příliš nezamlouvaly. Viděl v něm velkou a násilnou formální překážku mezi češtinou a slovenštinou a především překážku týkající se vzájemné srozumitelnosti. Měl strach z toho, že by se vývojem touto cestou dospělo ještě k většímu jazykovému odloučení. V tom ho podporovali svými názory i Hodža a Tomášik. Tyto myšlenky zdůraznil Lambl na jaře roku 1848 v Havlíčkových *Národních novinách*.

Své stanovisko k novému slovenskému hnutí zdůraznil i v časech slovanského sjezdu v Praze roku 1848, kdy byl předsedou akademického spolku *Slavia* sdružujícího vysokoškolské studenty všech slovanských národností. Navzdory tomu, že Štúr roku 1846 Lambla kritizoval, nastalo později mezi nimi určité sblížení. Když se dověděl o příjezdu Ľudovíta Štúra do Prahy, který měl připravovat slovanský sjezd, zorganizoval velkolepě jeho uvítání slavnostní schůzkou. Štúrova řeč prý zapůsobila tak, že: „*se pripíjelo na zdar národnosti slovenské, sláva záměrům Štúrovým a Hurbanovým a zapomenutí a pereat všem hanebným urážkám, které se u nás nevědomostí a nedorozumění na Slováky kydaly.*“⁴¹ Jako důkaz náklonosti ke Slovákům bylo zmíněno v *Národních novinách* i to, jak jeden nejmenovaný student v afektu nabodl spis *Hlasové...* na svůj kord a potom ho před všemi spálil, neboť právě tato kniha byla předmětem roztržky mezi Čechy a Slováky. „*Zapomeňme na minulé neshody a tiskněme si ruce bratrské*“⁴², těmito slovy zakončil Lambl článek, který uveřejnil 25. dubna v *Národních novinách*, kde vyvolal nemalé sympatie ke Slovákům.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ HALUZICKÝ, B. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952, s. 204.

⁴² Tamtéž.

Při konečném hodnocení Lamblova přínosu pro všestranný rozvoj česko-slovenské vzájemnosti je třeba zmínit jeho formulování česko-slovenské vzájemnosti, která před rokem 1848 postupovala od kulturní a jazykové jednoty a přiblížila se tak více potřebám českého a slovenského hnutí. Lambl pohybuje se v prostředí radikálně demokratického studentstva, obhajoval později názory, které ještě před revolučním rokem 1848 odrážely pozitivní vztah i ke štúrovské kodifikaci. Zájem o znovunavázání přerušovaných kontaktů se Slováky se objevil už v roce 1847 i za cenu toho, že se přistoupí na kompromis v oblasti jazykové. „*Potřeba spolupráce a rovného politického zájmu se Slováky už nevyplývala z faktu československé jazykové a kulturní jednoty, ale byla daná analogickými politickými cíli v roce 1848.*“⁴³ Lamblovy *Zápisky cestujícího po Slovensku r. 1846* tedy odráží názory českého prostředí, které se s problémy jazykového hnutí slovenského národa muselo vyrovnat.

⁴³ ZELENKOVÁ, A. *Medzi vzájemnosťou a nezájemnosťou*. Praha-Nitra: Slovanský ústav AV ČR, 2009, s. 151.

8 SLOVNÍČEK SLOVENSKÝ

Svůj zájem o jazyk na Slovensku a cestu k československému sblížení projevil Lambl vytvořením *Slovníčku slovenského*, který publikoval v *Časopise Českého muzeum* (1848). Od austroslavismu české politiky se dostával k protirakouskému postoji a uvědomoval si význam praktického slovníku slovanských jazyků. Jeho přáním bylo lehčeji porozumět zvláštnostem slovenštiny a tímto prostředkem naleznout přiblížení mezi Čechy, Moravany a Slováky. Ve svém úvodním komentáři uvedl samozřejmě i Dobrovského a Jungmanna, kteří svůj život obětovali právě gramatické a slovníkové práci: „... a věru kdybych věděl, že je mi možná na tentýž způsob život svůj obětovati k osvobození některého národu, odhodlal bych se při chlebě a vodě jenom slovníky psáti.“⁴⁴

Slovníček byl výsledkem několikaleté práce – původně vznikl při čítání spisů Kollára, Lj. Štúra, Hurbana a jiných slovenských spisovatelů. Nářeční jazykový materiál čerpal nejen z poznámek D. Slobody a přítele J. B. Klemense, ale také z Chaloupkových zápisů slovní zásoby. Tato sbírka byla hojně rozmnožena na jeho pouti, kterou konal o prázdninách roku 1846 po Slovensku. Lambl dal tento slovníček ještě před uveřejněním k posouzení Šafaříkovi a Jungmannovi, kteří ještě rukopis doplnili vlastními poznámkami.

Jde o malý výkladový slovníček bez vysvětlení gramatických kategorií s několika hesly. Autor se zaměřil nejen na méně známá slova, při nichž uváděl slovenské ekvivalenty, ale také na slova z francouzštiny, němčiny a latiny. Je zajímavé, že se ve slovníčku objevily také dialektické moravismy ze Slovácka a Valašska, které Lambl získal právě od D. Slobody na faře v Rusavě. V tomto případě pro něho nebyl pro něho prvořadý odborný lingvistický zájem, protože autor považoval „mluvu lidskou za duševní otisk čili zrcadlo skutečného, hmotného světa.“⁴⁵ Použitím *Slovníčku Slovenského* si měli uvědomit při konkrétních i abstraktních slovech jejich skutečný

⁴⁴ LAMBL, V. D. *Slovníček Slovenský*. In: *Časopis Českého muzeum*, 22, 1848, č. 2, s. 198-216.

⁴⁵ Tamtéž, s. 200.

význam, prostřednictvím kterého by víc poznávali slovenskou realitu: „Mnohá z těchto zrníček jsou tak podivu hodná, krásná a zvláštností svou mysl téměř okouzující, že mi při nich mimovolně po každé celá krajina a jiné okolnosti ve své původnosti na mysl přicházejí, kde obyčejně jedno s druhým v onen svěží, jasný a živý obraz splývá, který pak poutníka nikdy více neopouští a vždycky ho blahou naplňuje zpomínkou na některou radostnou chvíli poutnickou.“⁴⁶

Lamblův diferenční slovník využila i Božena Němcová při sestavování vlastního slovníku na přelomu 50. – 60. let 19. století. Osvojila si Lamblovu metodu tím, že si každé nové slovo zaznamenávala do svého zápisníčku, a každé to slovo bylo pro ni výrazem duše a života lidu. Lambla však nedostihla, neboť její jazykové znalosti na to nestačily. Oproti tomu ale přidávala vedle českých výrazů vhodná synonyma, celé věty a úryvky z rozhovorů, lidových písní, říkadel a pořekadel, z kterých potom těžila při zpracování svých národopisných obrázků, cestopisných článků a beletristických děl.⁴⁷

Němcová znala Lamblův slovníček velmi dobře, proto se vyvarovala uvádět ve svém slovníku slova a výrazy, které již byly vtěleny ve slovíčku Lamblovým. Tam, kde vypožorovala, že Lambl nevystihl dostatečně význam slova v češtině, doplňuje význam různými odvozeninami a slova dokresluje. Zaznamenala i mnohé lidové názvy rostlin, stromů a květů. Azbukou si zapsala některá slova, která se jí zdála příliš triviální a pro lepší porozumění nakreslila do textu i podobu pro českého člověka (př. parenica, ost' na chytanie rýb). Přitom dbala i na lokalizaci slov a výrazů naznačujících zkratkami obce nebo kraje, odkud vlastně slovní obrat pochází. Z Lamblova *Slovníčku* převzala i některé průpovídky a ustálené formule, které později použila v některých svých *Slovenských pohádkách*.

Slovníčky Lambla a Němcové tvoří vlastně jediný vzájemně se doplňující celek, první diferenciální slovník československý, který je na svoji dobu velmi obdivuhodný. Němcová však měla se slovníkem původně větší plány.

⁴⁶ Tamtéž, s. 200-201.

⁴⁷ HALUZICKÝ, B. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952, s. 205.

Pravděpodobně chtěla materiály z obou slovníků pro definitivní úpravu sloučit, ale na to pomýšlela roku 1861, kdy už bohužel neměla dost sil.

9 JAN HELCELET

Významné místo v dějinách česko-slovenských vztahů v polovině 19. století zaujímá přední buditel českého živlu a organizátor české vlastenecké práce z Moravy Jan Helcelet. Ve svých příležitostných verších charakterizoval dobou situaci česko-slovenských vztahů a přijal funkci prostředníka mezi Čechy a Slováky právě na Moravě: „*Tys jim měla býti/Svazek jednoty.*“⁴⁸

9.1 Osobnost Jana Helceleta

Jan Helcelet byl lékař a národohospodář, profesor na olomoucké univerzitě, který se roku 1843 vydal rovněž na Slovensko, kde se setkal s tamějšími vlastenci, kteří v tuto dobu připravovali česko-slovenskou jazykovou odluku. Byl přítelem a spolupracovníkem Fr. Mošnela, A. V. Šembery a I. J. Hanuše, s kterými se oddával kollárovskému horování a velikosti slovanstva. Jeho zásadou bylo: „*V cizině nejlíp poznáváme i přednosti i vady vlasti.*“⁴⁹

Jana Helcelet je vyzdvihován nejen jako politik, publicista a organizátor veřejného života, ale i jako redaktor moravských novin a časopisů, spjatý s dějinami moravského národního obrození. Jen zřídka bývá uváděn jako básník a autor originálních a osobitých cestopisů. Známé jsou jeho korespondence s B. Němcovou, P. J. Šafaříkem, J. E. Purkyněm, A. V. Šemberou, F. M. Klácelem atd., kterou vydal literární historik Jan Kabelík pod názvem *Korespondence a Zápisky Jana Helceleta*.

Roku 1846 se intenzivně zapojil do politického života, kdy se jako redaktor *Selských novin* zúčastnil Slovanského sjezdu v Praze a stál v čele několika společensko-politických spolků jako byly *Beseda*, *Čtenářský*

⁴⁸ HELCELET, J. Cesta po Slovensku. V prázdninách r. 1843. In: *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*. Vydal Jan Kabelík. Brno, Historická komise při Matici moravské 1910, s. 583.

⁴⁹ ŽÁČEK, V. Vilém Dušan Lambl. In: Žáček, Václav: *Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové*. Brno, 1948, s. 101.

spolek, Matice moravská atd. Vrcholem jeho politické kariéry se stal rok 1861, kdy byl zvolen do říšské rady, kde obhajoval politické stanovisko federalistického austroslavismu a českého zemského práva. Spolu s F. M. Kláčelem byl v polovině 19. století uznáván jako mluvčí moravské inteligence, která se hlásila k zásadám liberálně demokratického měšťanstva.

V prosinci 1848 napsal jako redaktor *Olomouckých novin* úvahu *O vzájemnosti slovanské*. Sám poukazoval na výhody vzájemnosti jako „nové politické víry“ a naděje všech Slováků. Zdůrazňoval, že by si měly slovanské národy navzájem pomáhat a spojit se proti nepřátelům, neboť vzájemnost znamená obranu, solidaritu a potřebu skutečné pomoci.

Rozhodující význam mělo pro Helceleta přátelství s I. J. Hanušem, B. Němcovou, A. V. Šemberou a dalšími, kteří v něm vyvolali zájem o folklór. Během své literární činnosti vycházel ze stanoviska Kollárovy slovanské vzájemnosti a Herderových humanitních ideálů. Ve své tvorbě využíval moravské dialektismy, kterými stylisticky oživoval své většinou spisovné podání vypravování a nevyhýbal se ani prvkům jazykového humoru.

Během svého olomouckého pobytu začal podnikat výlety do okolí, procestoval střední Moravu, putoval po kraji přerovském a roku 1843 navštívil Slovensko, později Těšínsko a Valašsko. Další poznávací cesty podnikl do Korutan, Tyrolska, Švýcarska, Drážďan, Vídně, Bavorska apod. Na svých cestách si vedl zápisky podobně jako V. D. Lambl, avšak jeho poznámky zůstaly většinou nepublikovány. Obsahovaly jeho zážitky, pocity, a setkání, ve kterých zahrnul i své úvahy o národních poměrech. Zvláštní pozornost věnoval zachycení dědinských zvyků a duchovnímu životu nižších sociálních vrstev. Nejcennějším cestopisem je podle editora Jana Kabelíka cestopis *Cesta po Slovensku r. 1843* s podtitulem *V prázdninách r. 1843*, kde Helcelet zachytil prostředí Slovenska v období připravované česko-slovenské odluky. Helceletův text však vznikl jako zápisky soukromé, při kterých nepočítal se širším uveřejněním. V porovnání s Lamblem je Helceletův text více subjektivní.

9.2 Helcelet a Slovensko

Slovensko lákalo Helceleta svou exotickou krajinou a svou přirozeností. Jeho zápisky se vztahují pouze na několik týdnů v létě roku 1843. Cestoval sám z Olomouce 10. srpna 1843 a následující den se dostal přes Bzenec, Strážnici a Skalici do Senice. 12. srpna se setkal s J. M. Hurbanem, od kterého se dověděl, že Slováci „*hotují se vystúpiti s literaturou slovenskou*“⁵⁰ a mají v plánu vydávat slovenské noviny. Hurban to zdůvodnil jazykovým rozporem mezi slovenskými evangelíky a katolíky a tvrdil, že česká a slovenská literatura budou na sebe působit právě tehdy, když budou samostatné a psané blízkými spisovnými jazyky. Helcelet chápal Hurbanovy důvody pro spisovnou slovenštinu, které byly podle něho jen výrazem osobních ambicí, tudíž nevyplývaly ze skutečné potřeby Slováků. Ačkoliv zastával názor, že jazykové rozdělení povede k přetrhnutí přirozeného svazku, který si hlavně uvědomovala Morava, politické úsilí Slováků podporoval.

22. srpna se v Lipt. Sv. Mikuláši setkal s M. M. Hodžou a jeho bratrem Ondřejem. Zde se však objevil rozpor v pojetí chápání charakteru spisovné slovenštiny. Rozdíl mezi slovenštinou a češtinou viděli především ve slovní zásobě, nikoliv v gramatickém systému. 24. srpna se Helcelet naposledy setkal se slovenskými vlastenci M. M. a O. Hodžou, Kalinčiakem, Lehockou, Belopotockým a Kellerem, kde hovořili o sjednocení Slovenska do vyšší roviny. Svou cestu po Slovensku skončil moravský cestovatel 28. srpna 1843. Jeho zpravodajství o Slovensku bylo přijato se zvláštním zájmem, protože zde působila určitá analogie se slovenským politickým vývojem a společenskou situací.

Moravský buditel jako svědek odluky vyčítal Štúrovi určitý idealismus, který údajně nevycházel z realistického obrazu situace. „*Uvědomoval si, že přijetí spisovné slovenštiny jako celonárodního jazyka nesmí znamenat přerušení kontaktů a vztahů Slováků s českým kulturním prostředím.*“⁵¹

⁵⁰ HELCELET, J. *Cesta po Slovensku. V prázdninách r. 1843.* In: Korespondence a zápisky Jana Helceleta. Vydal Jan Kabelík. Brno, Historická komise při Matici moravské 1910, s. 578.

⁵¹ ZELENKOVÁ, A. *Medzi vzájemnosťou a nevzájemnosťou.* Praha-Nitra: Slovanský ústav AV ČR, 2009, s. 138.

Zároveň se zde projevila nejen vzájemnost a nevzájemnost česko-slovenská, ale i právě vzájemnost česko-moravská, ve smyslu nejen zprostředkující úlohy Moravy v česko-slovenských vztazích, ale i geografické, ideové a sociálně-politické blízkosti moravského a slovenského regiónu.

10 VZTAH J. HELCELETA A B. NĚMCOVÉ

Během starostí s dětmi a s domácností zaletovaly často myšlenky Boženy Němcové také k Janu Helceletovi, profesoru na technické univerzitě v Brně, který ji očaroval svým vystupováním i slovem za její krátké návštěvy brněnského bratrstva při dekameronském výletě. Styk s ním se ještě více upevnil na sjezdu bratrstva na Horách v České Třebové začátkem roku 1851.

Jemu tehdy psala svoji smutnou pohádku *O Viktorce*, k níž jí byla podnětem povídka, vyprávěná kdysi babičkou, o duši stromů. Začíná sentimentální láskou dvou mladých lidí, kteří po dlouhém odloučení naleznou manželské štěstí, ale končí tragicky, když muž nerozuměje duši své ženy, zničí její život. Němcová poslala *Viktorku* Helceletovi v červenci 1851 pro příští ročník kalendáře *Koledy* a současně s tím sdělila své obavy, že jejich přátelství bude zničeno žárlivostí Hanušovo. Ten z listů a dopisů Helceletových postřehl, jak mocným dojmem Němcová na jeho přítele působila. Němcovou později týral uštěpačnými poznámkami a drsnými narážkami. Helceletovi psal dopisy, v nichž popisoval dřívější styky Němcové s Nebeským a Čejkou a vylíčil ji jako „lhářku“, které nezasluhuje žádné důvěry. Po tomto incidentu se mu Němcová snažila vyhýbat.

S Helceletem si Němcová vyměňovala mnoho dopisů, v nichž byl sice „mnohý trn, ale i mnoho růží.“⁵² Často představovaly dopisy otevřené zpovědi, kde např. prostředkem kontaktu s adresátem je *Babička*. „Dostaneš po poště *Babičku*, dva sešity zatím. Pospíšil boje se, že bude kniha v celku drahá, vydá ji ve čter sešitech; - inu mně je to jedno, jen že mrzuté to zdlouhavé vycházení.“⁵³ Odkrývá mu vlastní pozici tak, jak se utvářela v průběhu četby nalezeného plánu k *Babičce*. Nepředstavuje mu svět díla jako předem daný, naopak mu i naznačuje proces tvorby.

Často žádala Helceleta o posudek a dopředu se snažila mírnit jeho výhrady ochotou k sebekritice: „*Ráda se podívám, jakou mi Ty kritiku o té idylle pošleš. Budoucně budou snad práce moje dokonalejší – je to první*

⁵² TILE, V. *Božena Němcová*. Praha: Odeon, 1969, s. 115.

⁵³ JANÁČKOVÁ, J. *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. Praha: ISV nakladatelství, 2001, s. 138.

*větší práce, a neměla jsem vždy ani pokojné mysle k psaní.*⁵⁴ Němcová Helceletu znala velmi dobře, tak mohla i některé jeho reakce předvídat. Milenci byli v letech 1851-53, ale i později zůstali důvěrnými přáteli.

Každé psaní Helceletovi i po skončení jejich milostného vztahu je pro autorku dopisu příležitostí prezentovat samu sebe tak, aby mu byla co nejbližší a aby mu nějakým způsobem imponovala: *„Mužovi se nelíbí, že se tak zcela oddávám spisovatelství, raději by viděl, abych virtuosní hospodyní byla, - nahlížím, že bychom šťastnější byli a že on šťastným se cítit nemůže, nemaje ženu, jak by si jí přál, ale nemohu si pomoci ...“*⁵⁵ Na první pohled je zřejmé, že v dopisech z období, kdy si byli Němcová s Helceletem blízcí, se prezentuje tak, jak by se jí přával vidět on. V prvních dopisech se spisovatelka snažila svůj morální dluh vůči rodině skrýt, avšak v tomto dopise sama přiznává, že by šťastnější byli, ale zároveň prohlašuje, že psát skutečně musí. Tvorba se tak pro ni stává vnitřní potřebou.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Tamtéž.

11 ZÁVĚR

Podnětem k tomu, že jsem si vybrala právě osobnost Boženy Němcové, byla také skutečnost, že jsem již od dětství pohádky této autorky četla s velkou oblibou. Při shromažďování materiálů k této práci jsem si však uvědomila, že o této autorce toho vlastně moc nevím. Její české kouzelné pohádky zná každý z nás, ale její vztah ke Slovensku a to, že právě tato zem dala vzniknout mnoha dalším výborným publikacím nejen této autorky, bývá často opomínáno. Jak již víme, na přelomu 18. a 19. století se v českém prostředí vyhrotily dvě koncepce interpretace slovenské literatury, kultury i jazyka a to osobně považuji za velice významné téma, které stojí za to zdůraznit.

V období národního obrození vzrostla pozornost české strany ve vztahu ke Slovensku a slovenským autorům. Na přelomu 30. – 40. let 19. století vstoupily vztahy mezi českou a slovenskou literaturou do kvalitativně nové etapy, která byla poznamenána rozporem v charakterizování česko-slovenské jazykové a literární jednoty. Pojem „česko-slovenský“ zde představoval nerovnoměrný model s převahou českého jazyka a české literatury, který se měl relativně upravit – „slovakizovat.“ Štúrovci se už v tomto období postupně, ale definitivně stávali v českém kontextu hlavními představiteli slovenské literatury. Z hlediska česko-slovenské jednoty byl zaujímán důležitý a nadšený postoj k českému romantikovi K. H. Máchovi. Právě Mácha je ve vztahu ke Slovensku často příkladem dezintegrační a komplementární funkce ve vztahu obou literatur ještě před štúrovskou odlukou. Na Slovensku byl tento autor přijat příznivěji než v Čechách, což vyplývalo z rozdílu kulturní situace v české a slovenské literatuře.

Májovci byli výraznou literární skupinou českých básníků a prozaiků druhé poloviny 19. století, která navazovala na odkaz Karla Hynka Máchy, Karla Havlíčka Borovského a Karla Jaromíra Erbena. Roku 1858 vydávají svůj první almanach Máj, jehož jméno odvozují od slavné Máchovy básně, k jehož odkazu se hlásí. Ve své primární tvorbě se snažili zachytit skutečnost, tak jak ji v okolním světě viděli, a to i s jejími negativními rysy. Odkazovali se nejenom na českou kulturu, ale inspirovali se i směry

evropské tvorby. Neobraceli se jen do české historie, ale kladli důraz na současný okolní svět. Díky jejich práci došlo k povznesení české literatury na evropskou úroveň. Mezi hlavní reprezentanty této skupiny (kromě Jana Nerudy, Vítězslava Háška, Karolíny Světlé atd.) patřila samozřejmě i Božena Němcová.

Jak jsme se již několikrát zmínili, Němcová měla ke Slovensku velmi kladný vztah. Jako první v něm objevila svébytnou uměleckou hodnotu. Důležité je, že z její strany nemělo poznávání Slovenska pouze náhodný nebo torzovitý charakter, protože bylo záměrné. Jako první česká autorka měla jasný cíl, tím bylo představit českému prostředí slovenskou krajinu a lid. Jako jedna z prvních českých autorů poznala slovenskou realitu a folklór přímo v terénu.

Májovci, u kterých se postupně vytvářel nový vztah ke Slovensku, podporovali jazykové osamostatnění Slováků a uznávali svébytnost slovenského kulturního vývoje a právo na vlastní literární jazyk. V jejich tvorbě se to odráželo tematicky, z toho důvodu jim byla vzorem tvorba Boženy Němcové. Společně s ní objevili ve Slovensku svébytnou estetickou hodnotu, projevovali nejen náklonost k slovenské přírodě, ale také ke slovenskému lidu. Háškovy lyrické verše vyjadřovaly očarování krásami slovenské krajiny a Nerudova demokraticky orientovaná poezie zase reagovala na atmosféru česko-slovenských vztahů v 60. letech. V básni Poslání na Slovensko vyjadřuje lásku ke Slovensku, zároveň obavy o jeho osud a o budoucnost česko-slovenských vztahů. Neruda neviděl příčinu odcizení česko-slovenských vztahů v jazykovém osamostatnění nebo v uznání práv slovenské literatury, ale v politické orientaci slovenských politiků. Šlo mu o překonání „politické roztržky“ vzájemným poznáváním a širším kontaktem s literárním děním. Systematický zájem o Slovensko projevoval i májovec A. Heyduk. Jako mladý student Slovensko procestoval a zachytil slovenské písně. Známa Heydukova báseň *Slovensko, ty ještě spíš* signalizuje jeho básnickou sbírku věnovanou přímo Slovensku *Cimbál a housle*.

12 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- HALUZICKÝ, B. *Božena Němcová a Slovensko*. Bratislava: Tatran, 1952. ISBN 12-457-2972
- JANÁČKOVÁ, J. *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. Praha: ISV nakladatelství, 2001. ISBN 80-85866-83-8
- KABELÍK, J. *Korespondence a zápisky Jana Helceleta*. Brno: Nákladem historické komise při matici moravské, 1910.
- KLÁTIK, Z. *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava: Vydavateľství Slovenská akadémia vied, 1968.
- LAMBL, V. D. *Slovníček Slovenský*. In: Časopis Českého muzeum, 22, 1848
- LAMBL, V. D. *Zápisky cestujícího po Slovensku r. 1846*. In: Poutník, 2, 1847
- NEJEDLÝ, Z. *Velké osobnosti*. Praha: Mladá fronta, 1951. ISBN 301-13-484
- NĚMCOVÁ, B. *Dopisy lásky*. Brumovice: Carpe diem, 2004. ISBN 80-86362-50-7
- NĚMCOVÁ, B. *Korespondence II 1853-1856*. Praha: Nakladatelství lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-697-4
- NĚMCOVÁ, B. *Listy I*. Praha: Československý spisovatel, 1951
- NĚMCOVÁ, B. *Listy II*. Praha: Československý spisovatel, 1952
- OTRUBA, M. *Božena Němcová*. Praha: Svobodné slovo, 1962
- PODLIPSKÁ, S. *Božena Němcová ve vzpomínkách*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1961
- POKORNÁ, M. *Josef Němec*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1780-2
- POLÁK, J. *Dětství a mládí Boženy Němcové*. Praha: Regulus, 1996. ISBN 80-901564-5-2
- ROSENBAUM, K. *Vztahy slovenskej a českej literatúry 19. a 20. storočia*. Bratislava: Obzor, 1989. ISBN 80-21-85/6
- SOJKOVÁ, Z. *Knížka o životě Ludovíta Štúra*. Praha: Slovansko-český klub, 2005. ISBN 80-902893-9-8
- TILLE, V. *Božena Němcová*. Praha: Odeon, 1969
- TILLE, V. *Myšlenky Boženy Němcové*. Olomouc: Votobia, 1996. ISBN 80-7198-039-0
- ZELENKOVÁ, A. *Medzi vzájemnosťou a nevzájemnosťou*. Praha-Nitra: Slovanský ústav AV ČR, 2009. ISBN 978-80-86420-34-9